

ACC. N:R. 1738Landskap: VÄRMLAND Upptecknat av: O. LindskogHärad: NÄS-GILBERG^s H-D Adress: .....

Socken: ..... Berättat av: .....

Uppteckningsår: 1925 Född år ..... i .....LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Helm Olsson

sid 226-243

(2 blad.)

Uppteckningen rör .....

Bicke 146

Rödsud 146

Bred kon bestämbara för många barn
kon vill ha 146

Lytten 146

Kälseldsmärken 146

Pannåspjät 147

Stål i ledvattnet 147

Pengar i " 147

Elsan för ej sloderna 147

Barnen skäncker med kammarpajken 147

Kälselpajken 148

Skriv endast på denna sida!

Nattqvistens	148
Rysning	148
Skene i huset	148
Bred kurgteyso	148
Töbvariet genom djur.	149
Ugglan!	149
Juciföglar	149
Gravens rikthet, och likets läge.	149
Begravningsstället (Lihgraven).	150
Gravens kors.	150
Jordfästning.	151
Graven på gravat seeder jellen!	151
Oftan!	151
Grav på spåvspillnings grav	152
Kandbrunn	153
Skvatt-brunn	153
Stenbrunn	154

Thönd "Toga koren"	154
^{en} Kåsegröl el. Flåsegröl.	154
Slakt	155
Hastslakt.	155
Pattlerit	155
Smingalla	155
Skuder.	155
Urnitäden	155
Slaktavfall brännes	156
Wottet äter ej slaktdagen	156
Fiske	156
Sjöormar.	157
Utbljudning till kalas.	158
^{af} Sming	158
Ordning för bjuda vid begravning	158
Jordfästning och kyrkobesök	159
Begravningsmått.	159

Om hvarnasöbarna	203
Skoppa	204
Vidvassirande.	205.
Julesedon.	205.
Julhöjor	206
Kors och trollbon	206
Såbara	206
Fjes med frösten julottan	206
Rapphöring. - " -	206
Lova på juldagen	206
Väsa varus.	206
Annandag julbröllopsdag	207
Bröllopsdagar.	207
Brud-dans	207
Förning	208
Förnyggörod	208.
Annandags frukost	208

1738

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Bredgröt och gröbjuice	209.
Bröllop med bruden i barnvagn	209
Spjekarri sättes bort.	210
Träd där vark sättes bort	210
Presten Göransson bruden presten	210
Prämnings mot väck	211
Prämnings	211
Hur kyrktagas	211
Prämnings	211
Den skyddas mot bortbejtning	212
Troll sakna respekt om de ej beta namnet	212
Ja, Ljöl och skogs nätt	212
Varfr trollen Lövsvinnan	213
Beig där troll bott.	213
Klockstenen	213
Jätte kastar sten mot två kyrkor	213
Jätte flyttar	214.

Styrka flyttas, Gues kloockan skjutes i sjön	214
Försoök att ta upp kyrkkloockan misslyckas	214
Ödekyrkan	216
Postilla som ej kan läsas	216
Nou sjökartan kommit till	216
Reder vid viltfau	216
Stöpfung	217
Trollplockat vid käll	217
Kudrommas öars.	217
Tägen om jägare i troll	217
Tägen om. Hobalsläkten	219
Skäl i eld i badvatten	221
Barnsängskrivna och kyrktagning	221
Smidagsharen se varsel	222
Trollom biter ej på löstfotde	222
Trollom skulten är ärfblig	222
Rönn trötter trollom	222

Rönn, stål och tjärkors i ladesgård	222
Hästsko och klavarna	223
Begyjerna i dricksvatten åt kor.	223
Bled i mjölk till främsande	223
Staf i bottnen på källorna	223
Bledhof efter lek	223
Kor och maglar på ej bortkastas	223
Sondegghjörta maglar.	224
Tändvärk och kölden bortkastas	224
Tombler	224
Skogsdä får man åt då hon får veta namnet	225
Skogsdä och "fagsjöt"	225
Bal med svarta	225
Vassel	226
Tiro	226-230
Gammel Hans ö Skräddaren	230
Pickningsperlepp	231

1738

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Vörrebad av skogsrå som får veta namnet 183.	
Om björnar och k ^{an} ter	234
Om de björne i ett barn.	235
Näringar mot tandsårk	236
Räddningsförel	236
Näring mot sår	237
Att döva sårk	237
På bort tandsårk	237
Böldmanus, Bölden påttas bort.	237
Stad i laderästretsk, en sil. glasflaska	238
Pergrinad.	239.
Not	241-245

ACC. NR M. 1738

Folkminnen.

upptecknade inom

Näs och Gillbergs härad

i

Värmland

av

Olle Lindskog

Fil. stud. Vrml.

II.

Forts. fr. I häftet sid. 145.

Om man hickar, är det någon som avundas en (Södra Ny)

Om man rodner utan syn-eller hörbar anledning, så talar folk om en på något annat ställe. (Södra Ny)

Barnfödsel och barn:

Under vigseln skall bruden taga sig med så många fingrar på bara kroppen som hon vill ha barn. (Fru Hanna Nilsson)

Om en havande kvinna blir skrämnd kan barnet få ett lyte. En kvinna blev skrämnd av en gädda och då barnet föddes befanns det ha huvud som en gädda. Det dog strax efter födelsen. (Fru H. Nilsson) Om en havande kvinna blir skrämnd och därvid tager med

Dubblett

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

146

Hicka

Rodnad

Brud kan
bestämna
hur många
barn hon
vill ha
Lyten

handen på kroppen kan barnet få "vådeldsmärke". (Flera meddelare bl. a. min mor) En kvinna blev skrämmd för en råtta och gav därvid till ett rop samt tog sig med handen på ena höften. Barnet fick ett vådeldsmärke med en rattas form på motsvarande höft. (K.G. Pettersson)

146 _____
Vådelds-
märken

(Se även anteckningar om Gullkas och Långfinger i min samling från år 1924. Medd. av Aug. Johansson)

För inte så länge sedan var det vanligt att grannhust-
rurna buro barnsängsgröt till den kvinna som nyss fått ett barn.
Min far (född 1877) minns mycket väl huru fruerna kommo till
hans mor med stora grötfat då hans bror fötts 1885. Numera fö-
rekommer samma sed, ehuru gröten ersatts av tårtor och dylikt,
vilket jag själv vid upprepade tillfällen kunnat iakttaga i
Södra Ny socken.

147
Barnsängs-
gröt

Man brukade lägga stål i badvattnet åt de nyfödda (o-
döpta) barnen, för att de inte skulle bli "bortbytingar". (Södra
Ny, Lars Andersson)

Stål i bad-
vattnet

Ibland brukade de också lägga pengar i det förste bad-
vattnet, för att barnet skulle få gott om pengar i hela sitt
liv. (Södra Ny, Lars Andersson)

Pengar i
badvattnet

Innan ett barn blev döpt gick det ej an att låta elden
slockna i spiseln, för då kunde barnet bli bortbytt. (Södra Ny,
Lars Andersson)

Elden får
ej slockna

När småbarnen inte äro snälla brukar man i Södra Ny säga till dem att de ha blivit bortbytta och att Hammaröpojken eller Hammarötösen har kommit istället. (Se kartan sid. 13. Hammarön söder om Karlstad.)

Vid Nässundet, Varnums socken, Ölme härad, har jag i motsvarande fall hört benämningen "Lafallapojk" och "Lafalletös" (Lafalla i Karlskoga bergslag, på kartan vid 13 ungefär vid K i Kortfors. Alltså även i detta fall på andra sidan en större sjö, nämligen Alkvättern)

Frieri, bröllop m.m.

Nattfrierier förekomma ännu rätt allmänt i såväl Näs som Gillbergs härad och tyckas i allmänhet inte ogillas av föräldrarna. Pojkarna bruka då det blivit tyst i huset knacka på flickans fönster och sedan springa undan tills hon kommer ut. Har hon då ingenting emot honom brukar han få följa med in och stanna så gott som hela natten.

Då lysning avkunnas första gången brukar man säga, att paret har kastats ner från predikstolen. Det är vanligt att skämtsamt fråga dem om de inte därvid bröt benen av sig o.s.v.

Om bruden vid vigseln står något framför brudgummen, så blir hon herre i huset. (S:a Ny)

Den som har för vana att lägga den vänstra tummen över den högra, när han knäpper händerna får ingenting att säga

147 —

Barnen
skrämmas
med "Ham-
maröpojken"
eller "Ham-
marötösen"

Lafallapoj-
ken
148

Nattfrie-
rier

Lysning

Herre i
huset

till i sitt hem. (Varnum)

På Åkersbergs kronopark i Långserud socken finns nära gamla landsvägen ett berg som kallas Brudberget. Där i närheten rastade nämligen en gång ett brudfölje på väg från Långseruds kyrka. Bruden kom därvid ett stycke ifrån de övriga och försvann i berget. I berget finns en mindre grotta. (Folkskollärare G. Lindskog, Årjäng)

Dödstro och dödssed.

På en gård i Elovby, Långseruds socken, byggdes ett nytt hus. En dag såg man en ekorre springa på de nyss uppsatta takstolarna vilket ansågs varsla om att någon i familjen icke skulle komma att flytta in i huset. Husfadern avled också kort därefter.

Ugglan bådär dödsfall då han kommer fram till gårdarna. Han skriker Klä vitt, klä vitt, vilket syftar på seden att hänga vita lakan för likrummets fönster. (Södra Ny)

När småfåglar sätta sig på fönsterbrädet och hacka på rutan varsla de dödsfall i slakten (Södra Ny).

Gravarna grävas alltid med längdriktningen östvästlig. Kistan nedsättes alltid med fotändan mot öster. Fru Hanna Nilsson har neddelat mig att till grund härfor ligger en föreställning om att Kristus på den yttersta dagen kommer från öster. De döda skola alltså ha fötterna mot öster för att vid uppståndelsen ge-

148 —

Brud berg-
tages

149

Dödsvarsel
genom djur.
Ekorre.

Ugglan

Småfåglar

Gravarnas
riktning
och likets
läge

nast kunna resa sig upp och vara vända mot honom.

Vid begravningsgårdens inkörsport brukar man resa tvenne "likgranar". Likaså vid dörren. Vägen från trappan till inkörsporten beströs inom Näs och Gillbergs härader alltid med hackat granris. I Karlstadstrakten brukar tjockt med hackat granris läggas utanför trappan i korsmönster. Detsamma är även vanligt inne i staden. I andra städer har jag inte iakttagit detta bruk.

Skiss: Granriskors från Karlstadstrakten

" Anordning av granris.

Se originalet sid. 150.

I Kils härad brukar vid gårdarna utefter den väg som likföljet färdas till kyrkan granriskors anordnas vid inkörsportarna enligt ovanstående skiss 1. Att granris strös vid gårdarna efter vägen har jag icke iakttagit annorstädes i Värmland.

Vid kyrkorna i Näs härad resas vid begravingar likgranar även vid kyrkogårdsporten varjämte vägen fram till kyrkan strös med granris. Likaså gången fram till kyrkans kor. I detta härad hålles nämligen alla jordfästningar inne i kyrkan, medan det redan i det närbelägna Gillbergs härad måste anses som regel, att jordfästningarna hållas ute på kyrkogården.

Ett bruk som synes mig egendomlig för Näs härad är ut-

150 —

Begravnings-
träd
(Likgranar)

Granriskors

151

Jordfästning

Granar på
gravarna un-
der julen

sättandet av granar på gravarna till julen. Jag har iakttagit sådana granar på kyrkogårdarna i By Bro och Södra Ny. Rikligast ha de förekommit i Södra Ny, där så gott som varje grav under julen brukar vara försedd med en gran. Stundom kan man få se familjegravar med flera granar - en för varje begravnen.

På kyrkogården i Bro iakttog jag julen 1925 en dylik gran försedd med små knippen havrevippar på grenarna. Dessa miniatyrkärvar voro prydligt fastsatta med röda band och jämt spridda på granarna ungefär som ljusen i en julgran. Jfr sid. 140 om julkärvar.

På ställen där någon ljutit bråddöd (genom mord, självmord eller olyckshändelse) plögade man vid förbigående offra något (t.ex. riskvistar eller sténar). Ett sådant vål finnes vid gamla landsvägen genom Åstenskogs kronopark i Ländserud, Gillbergs härad (nära den å kartan sid. 13 markerade häradsgränsen mot Lillerud) där ett mord säges ha blivit begånget. Vid detta vål offras ris och kvistar. Det underhålles ännu. Ett annat vål finnes i den vidsträckta skogen Sörmon, vid landsvägen från Karlstad till Säffle (ungefär vid k i Borgvik). Även här offras ris. För ett par år sedan rätades landsvägen vid stället, varför vålet borttogs, men om ett par veckor hade det åter vuxit till anseelig höjd.

Nära Kyrkeruds komministergård i By socken finnes vid

Granar på
gravarna
under julen

Se bild
sid. 180

"Offervål"

152

landsvägen ett stenröse. Där hade en person omkommit genom olyckshändelse, varefter varje förvigående offrade vid stället genom att kasta en sten på röset. (Meddelande av Emil Olsson, Fernsås, S:a Ny). Röset underhålles icke numera.

Vid landsvägen genom Avelsätters skog i Tveta socken, Näs härad (nära Dalslundsgränsen) fanns förr en dylik rishög, som dock numera är försvunnen. Ett mord skulle där ha blivit begånget.

Vid Sjännebolsallén, ungefär 400 meter från Södra Ny kyrka, finnes en lind av ovanlig storlek. Den påstås vara uppväxt på den plats där en flicka, som dränkt sig i den s.k. Sjännebolsdammen, blivit begravd. (Meddelande av den 80 årige kusken Olsson på Sjännebol.)

Träd på
självspil-
lings grav

Anm. Den ovan nämnda "Sjännebolsdammen" är ovanligt stor. Den säges ha uppstått genom att leran till murbruket hämtades där, då Södra Ny kyrka uppbyggdes. (1746 - 57).

153

Om det dagliga livet.

Handkvarnar synes inte i större utsträckning ha brukats i Näs härad, där varje bonde förr hade åtminstone del i en väderkvarn. (se sid. 7, 8, och 20). I Gillbergs härad däremot tycks handkvarnar ha funnits i så gott som varje gård. Väderkvarnarnas motsvarades där i mindre utsträckning av skvaltkvarnar. Nära Elovshbyn i Långeruds socken funnos i en liten bäck helt

Handkvarnar

Skvaltkvar-
nar

nära varandra två skvaltkvarnar, den ena tillhörig Elovshbyn den andra grannbyn Tjäll. Vattenhjulet var i sådana kvarnar horisontalt med sneställda vingar, alltså en slags motsvarighet till den moderna turbinen. Den roterande stenen satt på samma axel som kvarnhjulet. Inga utväxlingar funnos alltså.

Skiss: Schematisk bild av skvaltkvarn från Lekvattnet.

Nu i Friluftmuseet i Karlstad.

Se originalet sid. 153.

Gammal kvarnvisa, använd som vaggvisa av min mormor, född i Ås, Östra Emtervik 1850.

Mala mala havre

tills kvarnen går sönder

mol i år och mol i fjol

ingen tull fick ändå.

När man avslutar skörden, säger man i Botilsäters socken att man "tar haren". (Johanna Bylund, Botilsäter)

När skörden i sin helhet är avslutat äter man "löckebröt"

(Namnet torde snarare komma av "lökte", lykta än "löcke", lycka). Den kallas i Gillbergs härad också för flötegröt emedan den huvudsakligen tillredes av grädde ("flöte") och vetemjöl. Den äts med smörhål. Min farfar, född 1834 i Långserud, hade i sin ungdom varit med om att äta flötegröt även i Norge (Östvolde)

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-

ARKIV

153

Skvalt-
kvarnar

154

Kvarnvisa

Skörd.

"Taga haren"

Löckebröt
el. flöte-
gröt.

fylke mellan Kristiansfjorden och Värmländska gränsen.)	154
Det är inte mer än fyrtio, femtio år sedan de började	155
slakte hästar här i trakten och ta vara på köttet. Förut sköt de dem och grävde ner dem. (Lars Andersson i S:a Ny)	Slakt Hästslakt
Man skall inte ömka djuret, för då får det svårt att dö. (Fru Hanne Nilsson)	Icke ömka djuret
Av blodet lages paltbröd. Det bakas som vanlig rågkaka med blod istället för mjölk. Även jäst tillsättes i vanlig ordning. Paltbrödet torkas och blir hårt som sten samt kan förvaras hur länge som helst. Då det skall ätas kokas det samt serveras med en tjock sås av vetemjöl och flott. Allmänt bruk i hela Värmland.	Paltbröd
Svingallan tillvärtages och anses vara bra som bot mot frostsador.	Svingalla
Hudarna bereddades alltid i hemmen. Se anm. sid. 18. I Långserud flåddes även svinen och av svinläder tillverkades företrädesvis fotsacker. Men även finare skodon förfärdigades av svinläder. En gubbe i Långserud som kallades Johannes på Hagen var beryktad för sin snålhet. Han lät vartannat år sin hustru och sina barn få en högersko av sådant läder och vartannat fingo de en vänstersko. (Hilde Bäck, Långserud).	Hudar Svinläder
Slaktavfallet brukar hopsamlas och brännas på	156

slaktplatsen. Man har i Långserud talesättet att någonting är "lett som svinhår."

Man anser det vara skadligt att äta köttet samma dag som slakten har skett. (Södra Ny)

"De brukade säga till ungarna, att de inte fick sitta på spishällen, när de kokade korv, för då gick korvskinnen sönder." (Gustav Andersson, S:a Ny)

Köttet ätes
ej slaktda-
gen

Kristi himmelsfärdsdag är första metaredagen.

Fiske

I Näs härad metas lake i Vänern om våren. Den metas alltid på bestämda platser till sjöss. Man far ut på kvällen och stannade hela natten. Det kallas "att sitta på såta". Sätplatserna äro alltid de samma, och de ha bestämda namn, t.ex. Hästholmssåta, Stanikssåta, Ekorrsåta, (av ön Ekorrn) o.s.v. Ofta äro de belägna 3 - 4 sjömil från land. Vid metet begagnas korta spön med vilka man med jämna mellanrum gör ett ryck. Därvid känner man när en lake hänger sig på kroken. Flöte saknas. Då djupet vid "såta" ofta uppgår till 20 - 30 meter måste reven ha motsvarande längd. "Såta"s plats betsämmas genom riktning mot föremål i land.

157

Skiss: Schematisk framställning av "Hästholmssåtes" läge.

Se originalet sid. 157.

När man "sitter på såta" brukar i Botilsäter sjungas

ACC. NR M. ....1738....

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
157 ARKIV

den visa som återgives på sid. 128. Den är upptecknad på
på västsidan av Näset. Att "sitta på såta" betraktas som ett
nöje vari jordbrukarebefolkningen lika flitigt deltagar som
den egentliga fiskarebefolkningen.

Bland Värmlans näs fiskarebefolkning talas mycket Sjöormar
om sjöormar, vanligen tillägges dock att de icke finnas numera,
och det undras mycket över varför de försvunnit.

När äldre personer i Södra Ny bjuda till kalas, 158
har jag flera gånger iakttagit att inbjudningen sker efter
ungefär följande formulär: " Jag skulle fråga, om ni inte ville
komme hem å drecke kaffe å prate å ha lite trevligt till ----
dagen". Även om det är känt att storkaläs kommer att anordnas
antydde ingen mera undfägnad än kaffet.

Vid bröllop och begravning samt barndop är det Förning
alltjämt vanligt att förning medhaves. Pannkakor, smör, mjölk,
grädde och ost torde vara de vanligaste slagen av förning.
Mjölk dock endast till ställen där man kan förutsätta att
denna vara finns i mindre mängd. Vid begravningar betraktas
en förningstårta av många som obligatorisk. Numera beställes
den oftast av konditor, men många föra också med sig hemlagade
tårtor. - En kvinna i Södra Ny är specialist på ett slags
marängartade begravningskakor, med svarta dekorationer. Hon
vill icke lära ut konsten att framställa denna svarta massa,

ACC. NR M. 1738LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

men det finns anledning antaga att det helt enkelt är sot .
blandat med socker och vatten.

158

Flera av dem som jag utfrågat om gästbudsseder, ha
påpekat att gästerne numera bjudes till bordet "i klump"me-
dan det förr i världen gick strängt regelmässigt till. I
Januari 1925 hade jag tillfälle övervara en begravning i Höl-
jebyn, Lilleruds socken och fick därvid se hur dylik regel-
mässig bjudning tillgick.

Ordning för
bjudning vid
begravning
159

Begravningsgästerna voro inbjudna till sorgehuset
kl. 8 på morgonen, men jag kunde ej infinna mig förrän vid
själva jordfästningen, som försiggick på kyrkogården omedel-
bart före högmässan. Sedan intågade gästerna i procession
medförande prestaverna i kyrkan och placerade sig i de främs-
te bänkarna. Begravningsföljet satt under hela gudstjänsten.
Jag reste mig av gammal vana vid textläsningen men rycktes i
i rocken av en bekant, som förr hade varit med på begravningar
i socknen. Man gick även ut ur kyrkan i procession med presta-
verna i teten.

Jordfästning
och
kyrkobesök

Efter framkomsten till begravningsgården, som en-
dast utmärktes av ett par grenar vid inkörsporten, bjöds på
kaffe. Först bjödos damerna. Sedan de alla druckit var det
herrarnas tur. Värden hade därvid ett ansvarsfullt värv, ty

Begravnings-
måltiderna

ACC. NR M. 1738LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

159

Begravnings-
måltiderna

160

det visade sig vara mycket noga med ordningen.

1. Först bjöds den dödes två söner efter åldern, som nr 2 kom hans bror 3. hans två mågar, först den som var gift med den äldste dottern och så den som var gift med den yngre 4. Den dödes brorson. 5. undertecknad som också var en avlägsen släkting till den döde. Han var nämligen min farfars halvbror. 6. den dödes dottersöner efter ålder. 7. Övriga gäster efter ålder.

Att jag trots min avlägsne släktskap bjöds före dottersönerna förklarades av att jag representerade min far och alltså fungerade som (yngre) brorson.

Samma ordning följdes vid varje måltid och varje rätt. Efter kaffet bjöds vin och tårta. Jag samtalade vid tillfället med den dödes broder (2) medan mågarna och brorsonen (3 och 4) befunno sig i ett annat rum. Sedan 2 serverats gingo värden och uppapperskorna till det rum där 3 och 4 befunno sig varefter de återvände och serverade även mig (5). Ingen fick seden vid måltiden tags för sig förrän den i tur närmast föregående hade tagit för sig och tagit plats. Då middagen upptog fyra rätter och supén tre och kaffe dessutom serverades emellan, är det givet att det skulle ta mycket lång tid. Supén var inte avslutad förrän vid halv fyra tiden på morgonen. Ankomsten till begravningsgården hade ägt rum vid 1-tiden på middagen. De som hade varit med hela tiden hade alltså varit där från

klockan 8 på morgonen till kl. 4 följande natt eller 20 timmar. Demerna bjödos efter samma priciper.

Jag mådde inte bra av den myckna maten utan tänkte "smita" från en rätt vilket lyckas bra på andra ställen. Jag gick därför ut i mörkret för att promenera och röka och avlägsnade mig rätt långt från gården. Om en stund upphanns jag av värden, som bad mig komma in och äta nästa rätt. När jag kom in visade det sig att alla som voro efter mig i tur, hade fått vänta för min skull.

Begravnings-
måltiderna

Det har senare meddelats mig att ungefär samma stränga ordning understundom ännu förekommer vid begravningar i Långseruds socken.

Sällslekslekar och danslekar
upptecknade i Södra Ny socken.

Gömma ringen!

De lekande ställa upp sig i ring och en person skall gå utanför och slå på dens händer som han tror har ringen. (De övriga hålla alltså händerna på ryggen) Under leken sjunges följande:

I gröna lunden
i aftonstunden
där hitta vi på

ACC. NR. M. 1738LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

162

en ring bäst vi gå.

Ser du jag har (r) ingen:l

Ser du jag har (r) ingen ja.

Den som för tillfället har ringen sjunger "ringen"
de övriga "ingen".

Denna dalern den skall vandra lekes på likande sätt.
Därvid sjunges.

Denna dalern den skall vandra
från den ene till den andra
låt den gå, låt den gå,
låt den aldrig stille stå.

Fantlek.

En person går omkring till de övriga delta-
garna och säger.

Mi' fru skicka dej en penning:

Du får köpa va' du vill utom svart å vitt

å nej

å ja

för då vill inte mi'fru ha.

Alltså får den andre nämna vad han vill ha, men han
får akta sig för att nämna orden svart, vitt, nej eller ja,

163

ty då måste han lämna pant.

När alla ha nämnt vad de vilja köpa får de som lagt pant lösa desamma. Den som gått omkring ställer sig då i mitten och säger:

Ja står på en het sten å ja svir å ja bränner,
den som denna panten igen känner,
skall få en stor dom.

Så avkunnas domen, som naturligtvis göres så svårlöst som möjligt. Är det en karl som är domare och en flicka som skall lösa panten blir domen ofta att flickan skall "kysse klockan". En tredje person håller då klockan för munnen på pojken och när flickan skall kyssa klockan ryckes den undan.

Ett skepp kommer lastat.

En näsduk eller dylikt knytes så att den bekvämt kan kastas och så bestämes vilken bokstav "varornas" namn skall börja med. Så kastas föremålet med orden "Ett skepp kommer lastat" - "Varmed" -- Det gäller här att hitta på så kvicka varor som möjligt. Pantlösningen bestämes genom "omröstning".

Väga salt.

TVå personer ställa sig med ryggar mot varandra och kroka armarna ihop och väga sedan turvis upp varandra. Bör gå med stark fart.

Mala salt.

Är egentligen en barnlek. Två eller fyra fatta tag i varandras händer och dansa runt med mycket korta steg i mycket hastigt tempo. Om leken utföres av fyra fatta de varandra korsvis.

Smida spik.

Två personer slå med hastig fart ömsevis händerna mot varandras och ömsom mot knäna. Mängden av korsslag gör det hela ganska invecklat.

Låne värme.

lekes uteslutande av barn. Då den är mycket enformig förefaller den vara stympad. De lekande ställa sig i ring och en går omkring och säger "Får ja låne varme?" - "Gå te nästa granne." Så håller det på tills ringen är slut då nästa man får gå ut och låna.

Farmors lilla kråka

förekommer egenligen som barnlek. Texten är:

Farmors lilla kråka

skulle ut å åka,

ingen hade hon som styrde.

Än slang de hit, än slang de dit,

än slang det ner i dike'.

Vid de tre första versraderna fattas de lekande varandra i hand och svänga runt. Vid orden "än slang de hit än slang de dit" tages för varje gång ett stort steg åt sidan. Vid sista versraden " vändes pannkaka."

165 —

Egentliga danslekar äro mycket vanliga och utföras i regel av ungdomen på varje kalas och äro betydligt mera populära än de egentliga danserna. Då de emellertid i utförandet föga torde skilja sig från bruket i de flesta andra landsdelar, torde jag därom kunna fatta mig ganska kort, så mycket mer som jag icke känner till behöfliga facktermer. Citat av texterna torde därför i stort sett vara tillfyllest, då ju ofta utförandet också direkt framgår av texten.

Sju vackra flickor (gossar) i en ring :1
sökande efter vännen sin
ibland de gossar (flickor) alla.

Flickorna vända sig omkring:1
sökande efter vännen sin
ibland de gossar alla.

Vara vem det vara vill:1
den som jag räcker handen till
han har mitt unga hjärta.
Nu kan ja vara riktigt gla:1
nu har ja fått den ja vill ha

Sju vackra
flickor

166

ibland de gossar (flickor) alla.

Två ringar bildas. Vid 4 raden vända sig de som äro i den med en taktfast handklappning helt om. Vid 7. raden ställer sig den sökande framför den utvalde under sidoböjningar. Vi 10 raden börjar den egentliga dansen.

2.

1: Inte kan vi hålla bröllop i år

för vi ha fått för lite rötter:1

1: trettioåtta rötter ha vi fått i år :1

fettes bara två i fyrti.

Vid slutet av förste raden lyfta alla i ringen upp händerna med bibehållem handfattning. Under sjungandet av de två sista versraderna utföres den egentliga dansen.

Inte kan vi
hålla bröl-
lop i år

167

3.

1 Medan jag vandrar i världen så säll

så tänker ja på dej varendaste kväll

IV För det går aldrig ur mitt sinn

att du är min och jag är din

i alle våra livsdagar.

II Nu är tid att skiljas åt

med mycken jämmer och mycken gråt

IV För det går aldrig ur mitt sinn

Mimisk lek.
"Medan jag
vandrar i
världen så
säll"

att du är min och jag är din
i alla våra livsdagar.

III Du har svikit och bedragit mej
aldrig mer jag tänker på dej

IV För det går aldrig ur mitt sinn
att du är min och jag är din
i alla våra livsdagar.

Leken utföres mimiskt. Vid det med I betecknade partiet gå
kontrahenterna liksom sökande, vid II gives uttryck åt av-
skedets bitterhet och vid III göres åtbörder av avsky eller
leda. Vid de med IV betecknade partierena flyga parterna med
med en kraftig handklappning i famnen på varandra och dansa
runt. Stundom sjunges istället för "i alla våra livsdagar"
" så länge kärleken varar".

4.

I: Det gläder mej av hjärtans grund
att femton skrädare väger ett pund :I
I: med sax och vax och nål och tråd
å sjunger på :I

5.

När som jag går i ringen och ser uppå dej
då räcker jag dej handen och velsar med dej.
I. I: I Dala i Dala skog :I

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-

167 ARKIV

Mimisk lek.
"Medan jag
vandrar i
världen så
säll"

168

"Det gläder
mej av hjär-
tans grund"

"I Dala skog"

ACC. NR M. 1738

2. Så valse vi ringen om ---:1:

3. Allt uti galopp vi gå ---:1:

1, 2 och tre sjunges lika. Under det 1 och 2 sjunges dansas vals, vid 3 förvandlas denne till gallopp runt ringen.

6.

1: Tre vackra flickor uti en ring, faleralla :1

1: de ville fris men sa ingenting, faleralla:1

1: Nu är ja så hjärtans gla', faleralla:1

1: Nu har ja fått den ja vill ha falerella:1

1: Ingefära och pepparrot, faleralla:1

1: Nu tar ja käringe och drar till skogs, faleralla:1

7.

Se herrarna (damerna), se herrarna. se herrarna
att uppå balen gå.

Och kan jag ej den äran få,

så får jag väl den äran ta,

och kan jag ej den äran få

att dansa med min vän.

Goddag, goddag, goddag min lilla vän

Falleranta, falleranta, falleranta

falleranta, falleranta, falleran lalan la.

Adjö, adjö, adjö min lilla vän.

10. Dubblett

LUNDS UNIV.

FOLKMINNES-

ARKIV

168

"I Dala skog"

169

"Se herrarna
att uppå ba-
len gå"

ACC. NR M. 1738

8.

På en äng stod en gammal lada.
Hej tjohopp fallerallan lallan la.
På en äng stod en gammal lada
hej tjo hopp fallarallan la.
På den ängen dansar fem och tjugo par,
ingen älskar jag mer än den jag har,
den har jag älskat i alla mina dar.
Hej tjohopp fallaralla.

9.

1: Uppå källarbacken, uppå källarbacken
har jag min vän :l
1: Vacker är hon (han) stilig är hon
stilig är hon när hon dansar :l

10.

Jag gick mig ut en aftonstund
spatserande i lund,
där mötte mig en flicka (gosse) skön
som strax mitt hjärte vann.
Trellalalalalalala, trellalalalalala.
Trellalalalalalala, trellalalalalala.
Paren i ringen dansa vals.

~~1738~~
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

169.

På en äng
stod en
lada

170

Uppå käl-
larbacken

"Jag gick
mig ut en
aftonstund"

ACC. NR M. 1738

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

10 a.

Jag gick mig ut en aftonstund uti en lund så grön
där mötte jag en flicka (gosse) skön
som strax mitt hjärta vann o.s.v.

170 _____
Samma melo-
di som före-
gående

11.

Och flickan (gossen) går i ringen spatserande med
jämna steg
att söka sig en maka som är så däjelig.
För hoppsan sa, fallerallan la
För hoppsan sa, fallerallan la
att söka sig en maka som är så däjelig.

"Och flickan
går i ringen"

12.

Jag gick mig ut en aftan uti en lund så grön,
jag gick mig ut en aftan uti en lund så grön,
där mötte mig en flicka så fager och så skön, så
skön,
där mötte mig en flicka så fager och så skön.
Han lovade mig sitt hjärta, han lovade mig sin
hand,
han lovade mig sitt hjärta, han lovade mig sin hand.
Vi knöto, vi knöto förtroligaste band, band, band
Vi knöto vi knöto förtroligaste band.
De banden ^{som} vi knöto väl ingen lossa kan,

171
"Jag gick
mig ut en
aftan uti
en lund så
grön"

ACC. NR M. 1738

Dubblott

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

171 —

"Jag gick
mig ut en
eftan uti
en lund så
grön"

"Vi äro mu-
sikanter "

de banden som vi knöto väl ingen lossa kan.

Blott alla falska gossar(flickor) kan lossa dessa
band, band, band

Blott alla falska gossar kan lossa dessa band.

13.

Vi äro musikenter alltifrån Skaraborg

Vi äro musikenter alltifrån Skaraborg.

Vi kan spela vio-vio-violin

Vi kan spela basfiol och flöjt

Vi kan dansa andra vägen, andra vägen, andra vägen
med.

Dubbla par fätta varandra korsvis i händerna vid 3.
radens början. Vid orden basfiol och flöjt härmas basfiol-
och flöjtspelare, därefter börjas omedelbart dans åt andra
hållet.

172

14.

Hej flicka ^{lilla} kom och ta mej,

här är handskarne som du gav mej.

Träskor har du, lä'rskor har jag,

träskor har du, lä'rskor har jag.

Jämka bäst du jämka vill

mej skall du höra till

jämka bäst du jämka vill

mej skall du ha.

"Hej flicka
lilla kom
och ta mej"

ACC. N:R M. ....1738....

vian vian vian vian vejan
vian vian vian vian nej.

17.

Här ä de gille, här ä de gille, här ä de gille
varenda dag :1

Hej hopp se här ä ja,
ja ä alltid livad å gla,
Hej hopp se här ä ja,
ja ä alltid livad å gla.

18.

Viljen I veta och viljen I förstå
hur bönderne pläga så havre.
Min far var en bonde han sådde si så här:
Sen så vila han armen.
Han stampa med sin fot
han kleppa med sin hand
så glädelig, så glädelig
han vänder sig om uti dansen.

Se va ja fick uti min hand,
Se va ja fick att skörda.
En liten flicka så fager och så grann
så nätt uti sina kläder.

Dubblett

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-

173 ARKIV

"Här ä de
gille"

174

ACC. NR M. 1738LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-174 ARKIV"Här ä dä
gille"

Ja håller dej så kär
 ja smeker dej så här
 ja kan inte säga hur vacker du är
 ja låter dej stå för en annan.

Egentligt dansmoment förekommer här icke. Under sjungandet av andra strofens fyra första rader te pojken och flickan varandra i hand och promenera omkring inne i ringen. Hela första strofen igenom utföres av de inne i ringen varande det som antydes i texten. Vid orden "sen så vila han armen" läggas armarna i kors.

175

19.

Kom, kom fager ungersven och för oss båda i dansen
 :1

den ene giver vi en korg
 den andre skickar vi till Göteborg.
 För här är glädje och ingen sorg
 och här skall bröllopet stånda.

20.

Inte vet ja va di säger om dej och mej
 men fälde vet ja va di glanker.
 Att kärleken ä emellan dej och mej :1
 som vatten uti gestne bonker.

21.

ACC. NR M. ....1738....LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

175 —

1: Vill du ha mej så vill ja ha dej
så ta vi verandra båda :1

1: Tjolitta - litte, tjolitta lej :1

1: Tjolitta - litte lalla, tjolitta - litte lalla :1

Istället för repris av tredje raden sjunges understundom
skämtsamt "kom ska ja kasta kolort på dej."

22.

176

Flickorna (gossarna) de små
uti dansen de gå
de tänka just som så
en vän jag kunde få.
Och om du vill bli allra kärestan min
så bjuder jag dej att i dansen träda in.

1: För bomfaderalla, bomfaderalla, bomfaderalla lej
för bomfaderalla lej, bomfaderalla lej
Och om du vill bli allra kärestan min
så bjuder jag dej att i dansen träda in :1.

"Tjuvleken."

Man bildar par och flickorna sätta sig i knä på
gossarna eller tvärt om. Sång:

Tjuv och tjuv det skall du heta

ACC. NR M. 1738.....

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
176 ARKIV

för du stal min bästa vän
men jag har den enda trösten
att ja tar mej en igen
tror ja trälala, tror ja trallala,
tror ja trallala, tror ja, tror även ja.

Ser du nu att du blev utan
ser du nu att jag fick man (fru).
Ser du nu att du blev utan
ser du nu att jag fick man.
Tror ja trallala o.s.v.

1: Flickorna ska inne vara
pojkerne ska ute gå :1
Ut och gå på brandvakt, ut och gå på brandvakt
ut och gå på brandvakt verenda lördakväll.

Här ändras melodien:

Udden han ä ena,
söker sig en trogen vän.

Udden han ä ena
söker sig en vän.

Udden han ä later
tjofalleri fallerallen lej
tjänar inte maten

1777

tjofallerallan lej.

177 —

Slutligen må här införas några uppgifter från Näs härad, som kommit mig tillhanda först efter det den del av samlingen, där de rätteligen bort stå, redan renskrivits. Det första meddelandet är från lantbrukaren Axel Karlsson, Mossen, Södra Ny, född i Lungsunds socken.

Det var en gubbe i Bjurtjärn¹ som de kallade för Finn - Erker (Erik). Han var äkte finne och de påstod att han kunde trolla. Han kom till en gubbe i Väster Näset² en vinter med kälken sin och ville ha halm, men bonden sa att han ingen hade, för den gick åt så fort. "Då ska ni få äta halm här också", sa Finn-Erker. Inte så långt därefter blev bondens dotter tokig och det yttrade sig i att hon började äta halm, och de kunde inte få henne att låta bli det. Det var ingen annan råd för bonden än att ge sej iväg uppåt Storforsskogarna, där Finn-Erker bodde och be honom ta bort förtrollningen. Men "gjort kan inte ändras," sa Finn-Erker, men hur bonden bad honom så lovade han att bäsas skulle bli bra när han dog. Han levde flera år därefter, men när han dog så blev flickan bra.

178

Finn-gubbe
som
trollerFörtroll-
ningen lö-
ses då troll-
karlen dör.

¹. Bjurtjärn, socken i Karlskoga bergslags norr och nordost om sjön Alkvettern. (Karten sid. 13) ². En liknande historia har meddelats av fru Karlsson (se sid. 72)

ACC. NR M. ....1738....LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

179 —

Skojarkä-
ring nekas
kött och får-
gör en ko

I min barndom brukade det gå en skojarkäring om-
här på Nässet och tigg, och hon hade ord om sig att kunna
trolla också, så folk var litet rädda för henne och vågade
inte gärna låta bli att ge henne något, när hon kom.

En gång kom hon till Uggleberg och tiggde kött.
Fruen där hade hört talas om henne, men hon trodde inte på det
utan sade till henne, att de inte hade något kött. "Ja, så
får jag väl ställa så att ni får då", sade skojarkäringen,
när hon gick. Det var ingen som tänkte vidare på det, men
längre fram på dagen när lagårdspigan kom till lagården, så
låg en av korna död där.

Fastän hon kunde ju ha dött i alla fall.

Anm. Uggleberg: gammal herrgård i Huggenäs socken.

Meddelande av 83 årige komminister Norstedt, Kyrkerud:

Förr var det vanligt här i trakten att man för
varje barn som föddes planterade en apel och gav den samma
namn som barnet. När Esaias Tegnér föddes planterade hans far
en apel på Kyrkerud. Apeln Esaias har länge fört en tynande
tillvaro men prästerna ha sökt hålla den vid liv. 1924 dog
den alldeles men stubben får stå kvar så länge.

Aplar plan-
teras vid
barns föd-
sel

180

Skiss: Bild 1. Typisk tvåvånings stolpbod med sten-
stolpar från gård nära Bro kyrka. På en plåt-
skylt över dörren läses: Bro Sokns Fettigmaga-
zin, 1827.

ACC. NR M. ....1738....LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
181 ARKIV

Se för övrigt sid. 9 - 11. Illustrationen sid. 10 är från en annan gård.

Skiss: Bild 11. Gran på grav å Bro kyrkogård julen 1925. Se för ö. sid. 151.

Se originalen sid. 180.

Härmed avslutas den del av samlingen , som huvudsakligen ägnats åt Näs härad, även om en del folkminnen från Gillbergs härad av olika anledningar kommit att inflyta där. Den ganska djupgående skillnad, som trots grännskapet, finnes mellan häraderna, och som väl främst bottnar i geografiska betingelser, gör det nödvändigt att inledningsvis säga några ord om naturen, den materiella odlingen m.m. i

Gillbergs härad.

Gillbergs härad har sin största utbredning nord-sydlig riktning. Största längden - från Svanskogs sockengräns mot Dalsland till gränsen mot Jösse härad vid Älgå nära Arvika - torde vara omkring fem mil, Från sjön Stora Bör på gränsen mot Wordmarks härad i väster till sjön Värmeln i öster torde upptaga dryga tre mil.

hundratals år före det skogarna fått större värde i allmänhet 183 —
var kolningen för järnbrukens behov samt tjärbränning en icke
föraktlig inkomstkälla. Även ett annat näringsfång gav en
god inkomst det var tackjärnskörningen mellan Bergslagens
masugnar och ortens stångjärnsbruk.

Redan förut har jag antytt att traditionen anser 184
de s.k. skogsmerkerna ursprungligen vara bebyggda av finnar.
Mot detta antagande talar traktens från de egentliga finn-
bygderna rätt avlägsna läge, men andra skäl tala därför. De
odlade områdena ligga ofta högt upp i bergsidorna - en ty-
pisk finsk odlingsform. Finska badstugor förekomma allmänt
och användas ännu vid badning. Ugnen i badstugan upphettas i
möjligaste mån, varefter vatten hålles på stenarna. Den ång-
utveckling som då uppstår framkallar en häftig svettning hos
de badande, som befinna sig på en brits uppe under taket. Un-
der svettbadet frätteras eller rent av piskas kroppen med
mjuka björkvidjor så att en stark rodnad uppstår. Avkylning
efter badet åstadkommes om vintern kanske oftast genom att
man springer ut och rullar sig i en snödriva. Annars hålles
en kall vattenhink över huvudet. Ett dylikt badstubad var
ännu i min fars barndom (på 1880 -talet) obligatoriskt bl. a.

"Finsk
badstu"

varje julaften på förmiddagen.

Då badstugornas ugnar helt och hållet sakna skorsten, kunna badstugorna också med fördel användas till rökning av kött och fläsk, om de på väggarna befintliga draghålen stoppas till. Badstugorna användas också vid linbrötningen.

185

På ursprunglig finsk bebyggelse tyder också rätt allmänt förekommande namn sådana som Finnsjön, Finntorp, m. fl. Finskspråkiga namn förekomma dock icke, vilket däremot är mycket vanligt i de egentliga finnbygderna.

Nere i Gillbergadalen, vid den gamla bron över Byälven, ligger Nysäter med dess intressanta marknadsplats. En bild av en av marknadsplatsens gator bifogas här. En del av marknadsstånden anses härstamma från 1600-talets tidigare hälft. Här hålles årligen siste fredagen och lördagen i september "Nysäters marknad" eller "Nysättemarken" som det heter på ortens språk.

186

Foto : Gata med marknadsstånd på Nysäters marknadsplats. I bakgrunden synes "Hösåsfjället".

Se originalet sid. 185.

Denna marknad besökes av folk från Gillbergs, Näs, Grums och Nordmarks härad synnerligen mangrant. På torsdagen, "markens-aftan", upphör det mesta arbetet på egendomarna och på den

den egentliga marknadsdagen vilar allt arbete åtminstone inom Gillberga och Långseruds socknar. Vid de tre icke otydliga bruken, Kohlsäter och Lillingsfors ligger driften denna dag nere och t.o.m. skolorna ha lov.

Så många som möjligen kunna komma ifrån skola fara till "marken" och de hemmavarande ha privilegium på att få marknadsgåva.

För omkring tolv år sedan hörde jag en långserudsbo på en vanlig positivmelodi sjunga en visa om Nysätters marknad, som han själv hade författat. Tyvärr har jag icke senare kunnat anträffa mannen, men jag erinrar mig något därav, vilket här anföres som prov på nutida folklig dikt Konst:

Som tiden den ilar så vill jag berätta
om forntida nöjen, som då voro rätta,
till sjuttiotalet kanhända vi då
till Nysätters marknad tillbaka få gå.

Så löd första versen, som i sin konstlösa naivitet synes mig skvallra om författarens förtrogenhet med skillingtrycks visorna. Däråt pekar enligt mitt förmenande ej minst det moraliserande" som då voro rätta." Av fortsättningen erinrar jag mig icke mer än ett par rader som anföras därför att de ge en ögonblicksbild av livet vid marknaden:

"Hästar på två ben och hundar på tre
och människor på fyra men stundom får se."

Skiss: Bebyggelsekarta över Gillbergs härad.

Se originalet sid. 187.

187

Av de å kartan betecknade bruken äro samtliga ännu kvar utom två. Borgvik är fortfarande kvar som järnbruk. Gläva är glasbruk. De övriga ha övergått till träindustri.

Foto: Landskapsbild från Gillbergadalen.

Se originalet sid. 188.

188

Foto: Utsikt mot nordväst över Björneklem i Långseruds skogsmark. Se sid. 182 och 184.

Se originalet sid. 188.

Foto: Utsikt mot sjön Björneklem från Lofterud, Långseruds skogsmark.

Se originalet sid. 189.

189

I de värmländska skogsbygderna skylas råg och havre. Vid rågskylningen (rågsnesningen) sättas fyra kärvar runt "snesstören" och sammanbindas tätt under axen, varefter tre andra kärvar "necker" trädas på tvären över stören och brytas så att axen peka nedåt och vattnet lätt kan rinna av. På så sätt skyddas såväl vattenneckerna som "hattneckerna" (de brutna kär-

Sädes-
bärgning

varna kallas hattnecker, alla dessa tillsammans utgöra hatten) mot regn. Vid rågsnesningen sättas alltså sju kärvar i varje snes.

Vid havresnesningen däremot användes elva kärvar. Endast en "bottennek" användes. Denna trädtes på längden på stören, varefter de nio "hattneckerna" brytas på tvären över stören. Se fig. Vid brist på "snesstör" kan även säden hässjas, varvid så långt möjligt förfäres på liknande sätt. Se sädeshässjan till höger på bilden å föreg. sida. Till vänster i förgrunden synes en del av en tom hässjeställning. Hö hässjas alltid i skogsbygden. I Näs härad och det övriga låglandet kring Väneren förekommer aldrig "snesning" och höhässjning endast i undantagsfall. Bristen på lämpligt snes- och hässjevirkte torde vara orsaken.

190

Skisser I, II, III.

Schematisk framställning av olika snesar samt en sädeshässja. I. Rågsnes. II. Havresnes. III. Havrehässja från sidan.

Se originalet sid. 190.

Därefter ha vi att övergå till vad de olika meddelarna från Gillbergs härad ha att förtälja.

191

Johan Andersson i Kik, Gillberga, är en omkring

sjuttio år gammal man. Han bebod en ålderdomlig gård med de för trakten karakteristiska stora proportionerna, belägen på en höjd vid Byälven mitt emot Nysäter. Han har rykte om sig att vara en stor "prätmakare", varför jag hade hopp om att av honom kunna få många värdefulla upplysningar, bara han kom igång. Tyvärr var han vid mitt besök sysselsatt med höbärgning, trots att timmen var sen, men det artade sig till regn. Jag lyckades emellertid få samtalet in på gamla tider genom att tala om den gamla marknadsplatsen på andra sidan älven. Så förtalade Johan Andersson, hela tiden stående i hövagnen, en del om starka människor, som levet i forns tider:

När "Nysättermarken" var så brukade det förr i världen alltid komma skojarare ifrån alla håll och kanter och de söp och de slogs så blodet flöt omkring dem. Och så kom det bondfolk ifrån hela Gillbergs härad och ifrån Kila och ifrån Nordmarken och ifrån Jösse härad. Då hade de fritt alla "markensdagera" och "märkensaftan". Det har de än i dag förstås men nu för tiden varar ju inte "marken" mer än två dagar.

Utav alla de många hästskojare som kom dit och bytte hästar var "Häst-Krestin" den märkvärdigaste. De kallade henne väl Häst-Krestin för att hon bytte hästar, kan jag tro, eller också var det väl för att hon var så stark. För hon

Skojareliv
på Nysät-
ters mark-
nad

192

var stark som den värste karl. Hon bodde uppe i Glava och de påstod, att när hon var i skogen och skulle lunna¹ timmer en gång så orkade inte hästen dra och då spände hon honom ifrån och drog själv i stället.

192

Stark

kvinna

"Häst-Kerstin"

Anm. 1. Lunna timmer. Hästen spännes direkt för en timmerstock och får släpa fram den till ett ställe där lastning på släde kan ske.

En gång skulle hon till en "marken" i Karlstad och byta hästar, och den gången hade hon sällskap med flera stycken karlar utav samma slag och en utav dem var känd för att vara väldigt stark. I alla fall så skulle de ligga över på ett ställe efter vägen. Men det blev bråk på kvällen för de var fulla allihop. Då sa Häst-Kerstin till den där starke att han skulle "hålla sig i skinnet" och ligga stilla, men han tänkte att att han kunde inte behöva krusa något kvinnfolk, men då fick han sej en smäll så han stöp i golvet och sen blev det lugnt den natten.

193

Det var en stor stark en som skulle få åka med Häst-Kerstin ifrån Nysätte-marken en gång, men han var full och började bli bråkig. Då tog hon honom helt enkelt med den ena handen, den andra höll hon ju i tömmarna med, och lyfte honom direkt ifrån trosskärran och på backen.

En annan gång var hon i Karlstad och var full, och då tog poliserna henne. De trodde att hon var en karl fast

han hade klätt sej i fruntimmerskläder, för hon såg ju manhaftig ut; och så skulle de se efter hur det förhöll sig. "Åja, I behöver inte göra er så stort besvär," sa Häst-Krestin hon, " och så lyfte hon opp kjolarna och visade hur det såg ut först fram och se'n bak, så hon var inte "bängen" (rädd) för så litet hon.

Men en utav de starkasté som en väl nånsin har hört talas om var väl i alla fall Bryngel i Svanhult. Han var bror till prostén Göransson.¹ Här väst på Granbäcksskogen finns det än i dag lämningar efter en stenbro, som de kallar för Bryngels bro. Den gjorde han en gång, när han skulle gå över bäcken där och det hade regnat förut så det var mycket vatten och besvärligt att ta sej över. Då högg han timmer och bar ihop stenar och byggde bron.

Han skulle ha fått sin kraft en gång när "husb'n" (husbonden) hans hade skickat honom till skogen för att hämta "sveg"¹). Det gick så till att de högg smågranar i skogen och sen tog de hem dem och klöv dem och sen svedde de dem över eld och snodde ihop dem till "hank" (ringar) och sen begagnade de dem till att sätta ihop "skigårdsstörarna" (gårdsgårdsstörarna) med. I alla fall så blev Brynge så trött när han kom fram till skogen så lade han sej och skulle sova. När han vaknade så var han väl bekymrad att han hade sovit för länge, så han skulle

Stark man
Bryngel i
Svanhult
194

"Hur Bryngel
fick sin
kraft.
Se sid.195

Se sid.195

väl hugga undan riktigt fort. Men han tyckte att yxan bet dåligt och på samma gång tyckte han att gränbuskarna satt så löst så han brydde sej inte om att begagna yxan, utan tog och ryckte upp buskarna med roten i stället. När han kom hem så var husb'n hans "rasen" (förargad) för att han hade vart borta för länge och sa te'n att "dä ä då allt köstit"^{n/} sa'n "att du ska duge så lite te så du ska behöve vare i skogen hele da'n, för te hugge lite sveg", sa'n. Men hur dä var så "goa han sej allt te" (blev litet blidare) och skulle gå ut och se efter hur mycket Bryngel hade huggit. När han då fick se högen som låg där så blev han allt litet betänksam. "Men har du dragit opp dem med roten", sa'n. "Ja," sa Bryngel, "ja tyckte att di satt så löst så det var inte lönt att begagna yxan."

Bryngel han var känd vida omkring. På den tiden brukade de köra tackjärn ifrån Bergslagen och till brukena här omkring och till Borgvik körde de malm ifrån Bergslagen. Då lade de sej tillsammans i stora par, och det brukade alltid vara de samma i sällskap i en sådan fora. Det brukade för det mesta inte vara någon väskap emellen folket i de olika fororna, så när de möttes brukade det ofta bli bråk av för ingen ville köra ur vägen

Tackjärns-
körning

Anm. 1. Se även anm. å sid. 141.

2. Skigård. Namnet av "skiar" (skidor), som i detta sammanhang betecknar klivna slänor.

och vägarna brukade vara smala, för det var ju alltid på vintern 196 de körde järn. Naturligtvis skulle de som "for i tomme" (foro utan lass) köra ur vägen, men det brydde de sej inte om, ifall de trodde, att de var starkast. Men när Bryngel var med så brukade de att köra ur vägen, för då visste de, att de ingenting hade att säga till.

Men så var det några nordmalingar som körde i en for- ra, nu har ju nordmalingarna alltid varit avundsjuka på Gillbergingarna, så de tyckte att de inte behövde köra ur vägen för dem. De visste att Bryngel var med, men de tyckte att de var så pass starka själva så det skulle inte vara farligt. Så nordmalingarna lät bli att köra ur vägen och så blev det bråk. Bryngel han körde sist i gillbergingarnas fora och han väntade en stund, men så gick han fram och skulle se vad det var fatt att det blev stopp. När han kom fram så tog han nordmalingarna i armen. Det stod en fiskebod alldeles invid vägen på det stället och Bryngel slängde nordmalingarna över taket på den, den ene efter den andra.

Sen den tiden for alla ur vägen för Bryngels fora. 197 Var det någon som ville bråka så behövde bara de som for först skrika "Bryngel!" så körde de andra allt ur vägen vilket Bryngel var med eller inte.

En gång var Bryngel inne i en handel i Åmål, och

Bryngel
slåss med
nordmalingar

Bryngel bär
hem sill-
tunnan

då frågade han vad en silltunna, som stod där, kostade. Handelsmannen kände till honom, så han sa att om han orkade bära hem den så skulle han få den. Det var Bryngel med på, och så tog han tunnan under armen och gick. Handelsmannen sade till honom att han skulle gå efter och se hur långt Bryngel orkade bära tunnan. Drängen gick efter ända till Avelsäter. Där satt Bryngel och vilade ett tag, men om en stund så tog han tunnan inunder armen och gick igen.

En annan gång kom Bryngel till Borgvik och skulle mala men mjölnaren kände inte igen honom. Det var några före honom, men Bryngel hade bråttom, så han ville mala strax och det sa han ifrån. "Det är väl inte så brått med din slösäd",¹ tyckte mjölnaren. Han kunde ju inte tro annat än att det var slösäd han hade för han bar säcken under armen. Bryngel han sa ingenting, men han såg att det stod två kvarnstenar upprättade vid väggen utanför." Men den som bär in de här två kan väl få mala först ändå" sade han, och så gick han ut och trädde en sten på var armen och så ställde han dom så, att de var i vägen för mjölnaren. Mjölnaren tog till bönboken och bad att han för all del skulle ta och bära ut dem igen, så skulle han få mala med detsamma.

Anm. 1. Slösäd kallas säd med ofullgången kärna. Lättare än annan säd och oduglig till utsäde. Även näringsvärdet betydligt minskat.

ACC. N:R M. 1738

Dubblett

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-

198 ARKIV

Här nere vid bron (=Nysäters bro) ligger det en sten med en inskrift på. De påstår att Bryngel skall ha burit den ända ifrån Härsås och dit.

Bryngel bär
en stor
sten

Anm. Jag uppsökte sedan denna sten. Den befanns vara så gott som klotrund med ungefär en halv meters diameter. Den var sprucken i två delar, men har att döma av delarnas läge inte rubbats sedan spricken uppstod. Stenen ligger tätt invid och nedanför landfästet på Nysäterssidan. Jag tog ett fotografi, som tyvärr misslyckades. Inskriften som delvis var rätt otydlig befanns lyda:

Beskrivning
av Bryngels
sten

Gud hafwer
wändt det til godo

199

Brovakten, som jag utfrågade om stenen, ansåg, att den ursprungligen varit placerad uppe på kanten av själva landfästet, där den tjänstgjort som en minnessten över brons byggnad. Sedan skulle den ha fallit ner därifrån och därvid spruckit.

Stenen ur-
sprungligen
minnessten
över bro-
bygget

En gång skulle Bryngel gå och hälsa på bror sin, prosten Göransson. Då gick han genom en hag där prosten hade en arg tjur på bete. När han kom fram till prostgården så frågade prosten, vilken väg han hade kommit. "Jag gick igenom haget", sa Bryngel. "Men kom inte tjuren åt dej," sa prosten. "Jo", tyckte Bryngel, "det kom allt en kalv och ville leka, men jag tog honom i horna och drog honom i backen."

Bryngel le-
ker med
tjuren

Men det var en i Jösse härad som var lika stark han. De kallade honom Hassle-fölungen. Far hans körde med honom när han var tio år, och utav det hade han fått det namnet. Och det var plogen han fick dra ändå.

199 Stark man.
Hassle föl-
ungen. Drar
plogen.

En dag hade han gått i selen ända till middagen, men då blev han hungrig och tyckte han villa ha mat, men far hans tyckte, att de kunde plöja några vändor till. Då blev pojken rasen och gick sin väg med plogen och alltihop, och när han kom i dörren så fastnade plogen i tröskeln, men han ryckte till så att tröskeln blev med in i stugan.

200

Men då blev han allt rädd för pojken, far hans.

En gång var han borta och lånade en eka, och då sa de till honom, att han skulle dra opp ekan väl, när han kom hem igen. När han kom tillbaka så tog han ekan med sig ända opp till gården och rättade upp henne mot stallväggen.

Reser ekan
mot väggen

När jag var oppe i Jösse härad en gång så bodde jag i en stuga, som de påstod att Hassle-fölungen hade byggt. Stugan var utav långtimmer. Hassle-fölungen tjänade på herrgården i Noresund och där fick han timret. Var kväll, när han gick hem ifrån arbetet, tog han en stock under var armen och drog i väg med.

Bär hem tim-
mer

Prosten Göransson var bror till Bryngel i Svanhult.

Märklig
prost.
Prosten
Göransson

De var söner till en torparänka härifrån Gillberga. Han som blev blev prost, han gick till Karlstad en gång när mor hans hade skickat honom till skogen för att han skulle kola. Där började han studera och blev en mäktig man. Han kunde mycket han, som inte andra kunde. De trodde, att det var han som hade hjälpt Bryngel så att han blev så stark, för att han tyckte det var synd om honom att han skulle vara fattig och svag, när han själv var så mäktig.

Märklig
prost.
Prosten
Göransson.

Prosten
hjälp
Bryngel

Var julotta slocknar det ett ljus i Gillberga kyrka. De tror, att det är en som fått till straff av prosten Göransson att släcka ett ljus varje jultid för något ont som han har gjort.

Ljus slock-
nar var jul-
otta.

På norra väggen i kyrkan sitter det en bild. När man ser den framifrån ser den ut som en utbuktning i väggen bara, men sedd bakifrån kyrkan är det ett karlhuvud. Det är många som tror, att det är en bild av prosten Göransson.

Egendomlig
bild i
kyrkan

Anm. Johannes Göransson var född i Gränbäck, Gillberga, 1712. Går stundom på grund av sina skrifter i Rudbecks anda under namnet "Den siste Rudbeckianen." Se även min föregående samling. "Göransson var", säger Hemmarin i Karlstads stifts herdaminne (1847), "redan fullväxt dräng och hade i flera år gjort dagsverken på Gillberga prästgård, innan han begav sig till Karlstads skola för att studera". Student i Lund 1740. Gift 1748

Anm. rörande
prosten
Göransson
202

med sin företrädares dotter. Se traditionen därom i min föregående samling. "Hos allmogen lever hans minne omstrålat av en mystisk glans", enligt deras berättelser låg för hans siarblick både forntid och framtid öppen. De tilltrödde honom även övernaturliga gåvor", säger Hammarin. Några traditioner om honom anføres av Hammarin. Av dessa meddelas nedanstående, som förut är mig bekant:

"Då en häst hade en gång brutit sig in i ett av Prästgårdens råggården och Göransson länge förgäves arbetat att köra honom därifrån, blev han sluteligen ond och förbannade hästen. I ögnablicket föll hästen död till marken. Då sade hans prostinna till honom: "Kära Far! svärj aldrig över något, du ser att Gud hör alla dina böner!" Dylika berättelser får man om honom ofta höra av Allmogen i Wärmland," tillägger Hammarin.

Mellan Göranssons död och Herdaminnets utkomst ligger en tid av 75 år. (1769 - 1844).

Vi fortsätta med Johan Anderssons uppgifter:

De har öknamn på folket i en hel hop socknar. Här i Gillberga kallas de för knapar. I Långerud är de märtar. Och i Lillerud är de sillerömper förstås. Vidare ha vi Brunskogsulvar och Väserävar och Hammarötassar och Brosocks får och Nysockstjuvar. Och i Kil heter det killingar förstås.

Nysockningarna lär ha fått sitt namn på det viset

202

J. Hammarin:
Carlstads
stifts-
Herdaminne.
Carlstad
1846-1849
Del II. sid.
202-205

Häst dör
efter pros-
tens för-
bannelse

203

Öknamn på
folket i
olika
socknar

Hur nysock-
lingarna
fått sitt
namn

att det var en nysockning som var vid Kasenberg (nära Åmål) och skulle mala en vinter. Det var många där och de hade hängt upp sina långa skörtrockar i kvarnkammaren, och det gjorde nysockningen med. Så blev han ensam i kvarnkammaren och då kom han att tänka på, att där kunde han få bra tyg till bätter, och så tog han och skar av skörten på en rock som hängde där. När han blev färdig och skulle fara, skrattade de åt honom allihop, för han hade inga skört på rocken sin. Det var sina egna rockskört han hade skurit av i hastigheten.

De påstår om Hammarötessarna, att när de skall känna efter om isen håller att åka "skenor" (skridskor) på, så kaster de ut vanten sin på isen, och om det bär så ge de sig ut själva.

Den mest givande av alla meddelare från Gillbergs härad var Mina Johansson i Höjen i Långseruds socken. Hon var åttioett år gammal, men utomordentligt pigg. Efter att ha färdats på en så gott som omöjlig väg kom jag slutligen fram till hennes lilla stuga som låg tätt invid ett skogsbyn uppe i en bergsslutning och så gott som dold av en väldig lind. Mina Johansson var inte hemma utan långt uppe i skogen, där hon tog upp havre. En av hennes grannar var vänlig nog att följa mig dit. På vägen försökte jag utfråga denne, men resultatet blev rätt klent. Han berättade nog en hel del gamla saker, men deras

203 _____
Hur nysockningarna fått sitt namn

Om Hammaröborna

204

äkthet föreföll misstänkt och han talade då om att han hade läst 204
det i "skrifterna". Under detta namn tycktes han sammanfatta allt
som var tryckt, och det tryckalster han företrädesvis hade gjort
bekantskap med var - Aftonbladets halvveckoupplaga med Brokiga
Blad. En av hans uppgifter torde dock förtjäna antecknas. Hans
hustru hade varit ute för att plocka bär, men blev på hemvägen
förvillad och kände inte igen sig. Slutligen kom hon fram till en
myr, som hon kände igen. Ute på myren såg hon en gråklädd kvinna 205
gå med lätta steg och snart försvinna i skogen på andra sidan.
Det kunde inte ha varit något annat än skogsrådet, som hade för-
villat henne, och när hon åter "blev rätt" så försvann skogsrå-
et, menade mannen.

Skogsrå

Slutligen kommo vi emellertid fram till den
lycka i skogen, där Mina Johansson hade sitt arbete och där hon
för tillfället var ensam. Hon var liten och krokig och rynkig
över hela ansiktet, men hade bruna livliga ögon. Senare läde jag
märke till att hon hade en betydlig fallenhet för att använda
svordomar och andra kraftuttryck.

Samtalet fördes snart in på gammaldags seder
och bruk och länge dröjde det inte förrän Mina hade pratat sig
varm och själv övertog ledningen av det hela. Jag behövde egent-
ligen blott inflika ett ord då och då för att det hela skulle
hålla sig på den bana jag önskade:

ACC. NR M. 1738

IOubblott

Före Iusse slaktade de, och på Iussenatten var de tidigt oppe och åt och söp.

När det sen blev jul gjorde ^{de/} allt i ordning så att de fick helgfint på förmiddagen. På julbordet hade de gjort i ordning en stor hög med olika slags bröd och den högen fick ligga kvar ända till tjugonedagen. Underst låg det ett stort bröd utav blandsäd. Det var bakat i korsform, så det kunde inte bli förtrolat, och de gömde det, så det blev så gammalt så.

Utav allt julbrödet skulle de ha kvar en bit till ploganden. Då blötte de opp det i öl och gav plogkarlarna var sin bit.

Till julottan skulle de ha med sej ett ljus för var och en som for till kyrkan, och det satte de framför sej i kyrkbänken.

Se'n hade de förfärligt bråttom, när de skulle hem, för den som kom först ifrån kyrkan skulle få skörden bärgad först på hösten. Det var en del, som inte gjorde sig tid att stanna, tills det var slut, för att vara säkra.

Fram på midjan skulle alla lägga sej och sova. Hos min mormor och morfar låg de och sov så där på juldagen, och då slocknade "varmen" för dom en gång. På juldagen fick de inte gå bort till något ställe, så de kunde inte gå och låna varme heller, och förresten så ville de inte låna varme, utan de ville allt

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

205 _____
Iussefirande

Julseder
206

Kors mot
trolldom

Såkaka

Ljus medfö-
res till
julottan

Kappkör-
ning från
julottan

Sova på
juldagen

"Låna varme"

ACC. NR M. ....1738....

skaffa den själva. Men de var tvungna att få på något vis. Morfar ville låna, men mormor var sträng och sa att de gick inte an att de lånade varme hur väl de än behövde den. I all synnerhet inte på juldagen. Men morfar tog "skenarna" (skridskorna) och for över sjön till Kasa (ett soldattorp), och där gick han rätt till spisen och tog ett eldkol och lade i pipan och sa att den hade slocknat för honom. Sen for han hem med varmen som han hade i pipan, men han talade inte om för mormor var han hade fått den ifrån.

Annandagen brukade de ha de flesta bröllopen. Då brukade det vara många par som de vigde på samma gång i kyrkan.

När de gjorde bröllop så kom alla de bjudna på morgonen och hade en matkorg med sig ifrån vart ställe. Sen blev vigseln i kyrkan och så for de tillbaka till bröllopsgården och åt och drack och till sist, när de hade ätit så kom ströfolket och så började dansen.

Alla skulle dansa med bruden, och när var dans började så skulle hon ha pengar utav den som dansade med henne. Det var sådan sed. De gav henne allt efter som de hade råd till, men hon kunde allt få ihop ett par hundra kronor, om det var mycket folk där omkring, för det var all ungdomen i trakten som var ströfolk. De var inte bjudna om de inte var

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
207 ARKIV

"Låna varme"

Annandag jul-
bröllopsdagBröllops-
seder

Bruddans

208

släkt. Det var ju mest ungdomen som dansade med bruden, men det fanns allt gubbar som dansade med henne också fast de var bortåt åttio år.

Förningen, som de hade med sej på morgonen, den räknade de som gummornas present. Gubbarna hade allt en för sin del också. Den kom vid toddybordet. Då samlade de ihop pengar, som de gav brudgummen, men sen gav han bruden alla pengarna och dem brukade hon handla till huset för.

Bröllopen brukade vara i flera dar. Andra dagen på morgonen for brudparet omkring till alla de som var bjudna och bjöd dem på frukost. Då hade de släden full med mat, när de for. De hade med sej brännvin och klengås (smörgås där smöret är påbrett med fingrarna i stället för med kniv.) och någon slags pannkaka eller sådant.

När så den frukosten var överstökad, kom gästerna till bröllopgården igen, och där dansade de och söp hela dagen och på kvällen skulle de äta gröt, och den skulle vara kokt i en stulen gryta. Jag minns när det var bröllop i en granngård, så kom de till oss och tog en gryta ur spisen mitt för näsan på oss utan att säga någonting, men vi visste ju vad de skulle ha den till.

När de åt den gröten då var de väldigt livade och alla skulle rimma till den. Och de gjorde många granna rim. De kunde allt den konsten då med.

208

Förning

Annandags-
frukost

209

Brudgröt
och
grötrim

Borta i Ristekan (gård i Långserud nära gränsen mot Lilleruds socken) hade de bjutt på bröllop en gång när jag var ung, och de hade bjuvt väldigt både i Lillerud och Långserud, och det var mycken långväga främmande, de skulle få. Men så berättade de inte bättre än att bruden fick barn natten före, men de kunde inte skicka återbud, utan det fick lov att bli som det var bestämt. När prästen kom så kristnade han först barnet och sen vigde han dem, men hon fick ju ligga i sängen hela tiden förstås. Sen dansade gästerna hela natten fastän bruden inte kunde dansa med, men sina danspengar fick hon ändå, för dem stoppade de innanför sparlakanen. Hon fick mycket pengar den natten. Nu hade det inte gått att göra på det sättet, men då gick det bra, för förr i världen var de inte nervsvaga.

209 —
Bröllop
med bruden
i barnsäng

210

När de blev sjuka så kunde de sätta bort sjukdomen. Jag vet jag har sett många som tog sej ett tag om skallen (pannan) när de fick huvudvärk, och sen slog de näven i väggen. Och av med värken blev de.

Sjukdom
sättes bort

Vid min stuga står det en stor lind - den såg han väl när han kom - och i den linden sitter det mycken tandvärk. De brukade ha vissa träd som de satte bort värk i, och dem torades aldrig någon komma nära, för då kunde de få värk själva.

Träd där
värk satts
bort

Men prosten Görensson han var värre han. Han satte

Prosten
Görensson
binder pesten

Värmland, Gillbørgs hd. Uppt. 1925.

Uppt. Olle Lindskog, medd. Mina Johansson u.å.

Avskrift.

LUF M.1738:210-211.

Men prosten Göransson han var värre han. Han satte fast en pest i ett träd han. Det var en pest, som skulle ha ödelagt hela Långserud, om den hade fått vara lös. Och sen dess har aldrig det trädet växt och inte vissnat heller. Och det var ingen som tordes hugga ner det. Men bort kom det i alla fall en natt, och det var ingen som visste vem det var som hade trott sig sej till att hugga ner det. Men det var / en barbar.

.....

fast en pest i ett träd här. Det var en pest, som skulle ha ödelagt hela Långserud, om den hade fått vara lös. Och sen dess har aldrig det trädet växt och inte har det vissnat heller. Och det var ingen som tordes hugga ner det. Men det var en barbar.

De kunde läsa bort värk också. Och det var böner så långa och de hade både Jesus och Skam med i dem. Men det var allt i den Ledes namn som de där bönerna verkade. Jag minns inte någon utev de där bönerna men det var en emot värk, som slutade så här:

Jesus led och värken skred,
och jag somnade, när värken domnade.

När korna blev sjuka så trodde de, att det var någon som hade förgjort dem, och för att ingen skulle kunna det, så brukade de ha tjärkors på lagårdsdörrarna och stål i dricksvattnet åt dem.

Jag vet en käring som tåg korna i kyrka när de hade kalvet. Och nu för tiden som de inte kyrktar en kristen människa en gång.

Om korna fick något vasst i sej så kunde de mäta bort det, men det var inte många som kunde den konsten. Mor och far såg på en gång när det var en gumma i Mo socken som mätte

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

210

Prosten
göransson
binder
pesten

211

Läsning mot
värk

Förgörning

Kor kyrk-
tagas!

Mätning

212

Dubblett

ACC. N:R M. ...1738....

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

212

en ko, som hade fått en kniv i sej. De fick inte se hur gumman bär sej åt när hon mätte, men de såg när kniven kom ut igenom bringan på kon.

Mätning

Men det styggaste utav allt det som var förr i världen tyckte jag var det att det skulle vara kors med över allt. Det skyddade emot trolldom. Och det gjorde stål också, och eld. Innan ett barn var kristnet så fick de inte släcka i spisen, och så skulle de ha stål i badvattnet. De var rädda att de skulle bli bortbytta annars.

Barn skyddas
mot bort-
bytning

Trollen hade ingen makt över folk heller, om de inte visste vad de hette. Skogråa kom till ett par gubbar som hölls i skogen och kolade och brände tjära, och hon försökte få ur dem vad de hette. Till sist sa den ene att han hette Ja (jag) och den andre att han hette Sjöl (själv), och så passade de på och slog en het tjärskopa i halsen på henne. Då sprang hon in i skogen och skrek till de andra trollen så att det "gall" (gav eko) i bergen: Ja Sjöl ha bränt mej, Ja Sjöl ha bränt mej!

Troll sakna
makt om de
ej veta nam-
net

"Ha du sjöl gjort'et

får du sjöl bote't",

skrek de andra till henne då.

213

Se, troll det har funnits, men de är väl nästan utdöda nu, när skogarna försvinner, för skog måste de ha, och kristendomen blir mer utbredd, för den kan de inte med. Vid

Varför
trollen
försvinna

Vålungen (Sjö vid Sillingsfors bruk i Långseruds socken) ligger det ett högt, brant berg som går rätt ner i sjön och det kallar de för Speleberget. Inni det berget har de hört så mycken fin musik förr, så där är det säkert att det bodde troll. De höll gärna till inne i bergena.

213 ARKIV
Verför
trollen
försvinna
Berg där
troll bott

Borta i "Åskoskogen" (Åstenskogs skog) är det ett brant berg, där det också har bott troll förr. Man ser ingången än i dag, men det har rasat igen längre in. (Se även sid. 148-149 (Brud bergtages))

Inte långt ifrån Vålungen ligger det en stor sten, som vi kalla för "klockesten", och den vrider sig runt för var gång han får höra kyrkklockorna. Det var en jätte som bodde i Hösåsfjället i Gillberga (bilden å sid. 185) som kastade den emot Långseruds kyrka, men den gick för långt. Han kastade en sten emot Gillberga kyrka också, men han träffade inte den heller, utan han blev tvungen att flytta, för jätterna kan inte höra kyrkklockorna. När han då gav sej i väg, så sa han:

"Klockesten"
Jätte kastar
sten mot
två kyrkor
214
Jätte
flyttar

"Gillberga klocke på Långserud bjälle
de skrämde mej ifrån Hösåsfjälle."

Långseruds kyrka har stått i Lönnskog förr, men så flyttade de henne och då körde de klockorna på isen över Björneklam (bilderna sid. 188 och 189) och då bar det sej inte bättre

Kyrka flyt-
tes. Ena
klockan
sjunker i
sjön.

än att isen brast och den ena klockan sjönk. Sen dess sjunger den som är kvar:

Bing, bang, bing, bang.

Min make ligger i Björneklem.

De har försökt många gånger att ta opp den klockan. En gång hade de henne så nära vattenbrynet så att de såg kanten på henne invid isen. Men då kom det en höna och åkte på "skenor" (skridskor) och när de såg det så var det en som inte kunde hålla sej utan skrettade högt, och då sjönk klockan med detsamma. För när de håller på med sådant arbete, måste de vara alldeles tysta, annars går det inte.

Det har stått en kyrka vid "Åsko" (Åstenskog) också. Men en gång var det en som stack ihjäl en annan där framför kyrkan under det gudstjänsten pågick. De skulle ha varit ovänner om en tös de bägge. Det är klart att det inte gick an att använda en kyrka längre, där det hade hänt något så styggt, utan hon fick stå oanvänd till hon ruttnade ner.

Men den värjan, som han använde, den hänger bakom altaret i Långseruds kyrka än i dag.

Ann. De två sistnämnda sägnerna ha åtminstone något rationellt underlag. Kyrkplatserna i Åstenskog och Lönskog vises ännu. I Lönskog är ännu en del av kyrkogårdsmuren synlig. Fernow skriver i sin Beskrivning över Wärmeland, Göteborg 1773, bl. a.:

214

Försök att
ta upp kyrk-
klock miss-
lyckades

Ödekyrka

215

Anmärk-
ningar

Lönskogs Capell 1 3/4 mil N.V. från Långserud har varit litet och byggt av trä. Vid reformationstiden har detta som blivit onödigt blivit ödelagt. Derfor nämnes det ej i k. Gustafs testamente. Åsneskog eller Åsenskogs capell hade en stor kyrka och kyrkogård i jämförelse, vilket allt stod kvar 1643; men då hade hon länge varit ett öde hus av orsak, att en människa där under gudstjänsten blivit ihjälslagen. - Den värja, som omnämndes av Mina Johansson, är en 1600-tals värja av den i Värmländska kyrkor rätt vanliga typen.

215

Det är på ett ställe i Yttre Lofterud (by i Långserud nära gränsen till Svanskog) som de har en gammal, gammal postilla. Den kan inte förgås. Den har varit i eld flera gånger, men det har inte gjort den någonting alls. När man läser i den så blir man alldeles konstig i hela kroppen.

216

Postilla
som ej kan
brinna

Han som är lärd han vet väl hur det gick till, när de gjorde sjökartan. (Jag försäkrade att jag inte kände till kartritningskonsten) Jo, han vet att där står alla grund utsatta och djupet. Det kunde han som har ritat kartan inte ha reda på, om han inte hade varit där. Men vem var det, som hjälpte honom, så att han kom dit? Jo, det var allt denlede det.

Hur sjö-
kartan kom
till

När det var någon som dog i min ungdom så var de för- förligt rädda för, att de skulle gå igen, och för det hade de en

Seder vid
dödsfall

Seder vid
dödsfall

Stöpning

Trollpackor
vid påskMidsommar-
dansSägen om
jägare och
troll

hel hop konster för sej. När de svepte liken så lade de armar-
na i kors över bröstet på dom, för se i kors skulle allting
vara. Och så lade de en psalmbok under hakan på dom och en
penning under vart öga.

När någon var sjuk och de ville ha reda på om
sjukdomen skulle gå till bot eller till död, så stöpte de bly
i ett fat med vatten, som de hade stående under sängen. På
formen som blyet fick, såg de hur det skulle gå.

Vid påsk då fer trollpackorna till den onde
och hade allt möjligt otyg för sej på vägen. För det så hade
de björkkors på dörrarna då och så sköt de efter dem. De for
på skärtorsdagen och kom igen på påskdagen.

1817 Om midsommar, då kom ungdomen tillsammans och
då hade vi majstång och dansade hela natten.

Borta i Lillerud var det två, som var ute och
jagade mycket och en gång så fick de se två vackra jungfrur
som satt där i skogen, och då bjöd de dem äta med utav mat-
säckan sin. Sen sa de där jungfrurna till dom, att om de ville
ha någonting i stället så skulle de knacka på ett berg, som de
visade dem och som det låg en nyckel på. Jägarna begrep att det
var troll, som de hade råkat på, men de ville se hur det skulle
gå, så dagen efter gick de till berget och tog nyckeln och
knackade med den. De varken hörde eller såg någonting märkvär-

digt, men då tog den andre nyckeln och knackade riktigt hårt och då öppnade berget sig, och de stod med detsamma nere i en obegrip-
ligt grann sal, men de såg ingen annan än en illa stygg käring.

"Tack ska ni ha för att ni fägnade döttrarna mina så rart, sa hon, och så fick de mat och så fick de gå in i en annan sal som var lika obegripligt grann den och så fick de lägga sig på var sin stor säng. På morgonen sa käringen till dem, att om de nu ville gå ut och jaga, så trodde hon nog att de skulle få fågel. Och när de kom upp i dagsljuset, så var det så mycket fågel i skogen, som de nånsin orkade skjuta och det dröjde inte länge förrän de kom hem med så mycket som de nånsin orkade bära.

De var hos den där käringen flera gånger sen och lika väl trakterade blev de var gång och lika mycket fågel fick de alltid. Men till sist orkade de inte tige utan talade om hemma ved det berodde på att de fick så mycket fågel alltid. Men från den stunden var det slut på den där gode jaktlyckan, och inte kunde de få reda på berget där käringen bodde heller.

Sägen om Häbolssläkten.

Det var en karl här väster i Nordmarken (Nordmarks härad) som var gift med en jättekvinna. Det gick till på det viset, att han var så lättsinning, så att en kväll, när han skulle

218

Sägen om
jägare och
troll

219

gå efter hästerna, som han hade i skogen, så mötte han denna jättekvinnan och sa "Goddag fästmö," till henne. Fastän det menade han ingenting med förstås. Men han skulle aldrig så ha sagt, för sen fick han aldrig fred för henne, utan hon hängde efter honom jämt och till sist så kom far hennes själv och frågade om han inte tänkte sej till att hålla vad han hade lovat. "Jag har väl inte lovat något", sa han. "Jo", sa jätten, "du har kallat henne för din fästmö, och då menade du det väl också." Och om han nu inte tänkte hålla vad han hade lovat, så skulle det inte gå väl med honom, menade jätten. Det var ingen annan råd än att de fick ta och hålla bröllop.

När de då kom till prästen så frågade han bruden om hon inte ville bli kristnad först. "Jo, det har jag länge väntat på det" sa hon, för se jättarna är ett förkastat släkte, och de väntar på att bli förlossade. När så prästen hade kristnat henne så blev hon mindre och mindre och det dröjde inte länge förrän hon såg ut som en vanlig människa.

Men karlen han var "lött åt henne", för att hon hade tvingat sej på honom, och han blev elak vid henne och slog henne, men hon sa aldrig ett ont ord till honom. Så hade han skaffat sej en ny häst, som var så yster, så att de höll på att "bli bet" för att hålla honom, när han skulle skos. Detta talade han om för hustrun, och då sa hon, att hon ville försöka.

"Och det skulle du allt duga till, du din stackare," sa han till henne. "Jo, jag kan väl åtminstone få försöka," tyckte hon helt saktmodigt. När hon kom ut och fick tag i benet på hästen, så blev han alldeles stille med detsamma, för se han kände, att hon hade de gamla jättkrafterna kvar.

När då karl'n hennes fick se det så sa han: "Men varför har du, som är så stark, tålt att jag har varit så elak mot dig? Varför gav du mej inte stryk i stället?" "Nej, han sa inte att jag skulle göra så den svarte, du" sa hon. Det var prästen, som hon kallade för den svarte."

Men från de där två härstammar Håbolssläkten, och håbolingarne är ett storväxt och grent folk än i dag.

Hilda Bäck är omkring sextio år gammal. Hon är soldatdotter från Elovshbyn i Långseruds skogsmark. Henne har jag att tacka för efterföljande uppgifter om vidskepliga bruk m.m.

När de skulle bada okrisnade barn så skulle de ha ståloch eld i vattnet. De brukade ta en brinnande sticka och köra ner i vattnet.

Den som hade fått ett barn fick inte gå bort förrän hon hade varit i kyrkan, för då kunde barnet bli bortbytt. De brukade fara till kyrkan på andra söndagen, sedan barnet föddes.

Stål och
eld i bad-
vatten

Barnsängs-
kvinnor och
kyrktagning

Söndagsbarn hade förmågan att se "varn" (Varsel)

222 ARKIV
Söndagsbarn
se varsel
Trolldom
biter ej
på först-
födda

På förstfödda biter inte trolldom. Det var på ett ställe som de hade tagit en flicka, som var dotter till en käring som kunde trolla, till fosterdotter. När hon var helt liten satt hon och såg på, när de plöjde och då sa hon, att hon skulle kunna ställa så att varken oxarna eller karlarna skulle kunna röra sig ur fläcken. För se konsten att trolla, den är ärftlig. Men det var en karl och en oxe, som höll på, fastän alla de andra hade stannat. Då sa flickan:

"Framme (förstfödd) karl och framme oxe och rönnespett i plogen; det kan inte själva djävulen trolla, det."

Det var en tråplog de plöjde med och den var ihopslagen med spett utav ronn.

Ronn trot-
sar troll-
dom

De hade ronn i lagårdarna, för att inte korna skulle bli borttrollade för dem.

Ronn, stål
och tjär-
kors i la-
ägård

Men de hade också tjärkors och stål. Tjärkorsearna brukade sitta på insidan av dörrarna. Stålet hade de i taket över vart bås. Det brukade för det mesta vara en gammal rostig kniv.

223

Över stalldörrarna brukade de ha en hästsko.

Hästsko ö-
ver stall-
dörr
Eggjärn i
dricksvat-
ten åt kor

När de skulle ge kor, som nyss hade kalvat, vatten att dricka för första gången, så lade de eggjärn i botten på kärlet.

ACC. N:R M. 1738

10 Dubblett

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-

223 ARKIV

Om det kom någon främmande in på ett ställe, och de skulle bjuda honom på mjölk, så steck de en brinnande trästicka i mjölken först, annars kanske han kunde trolle bort korna för dem eller åtminstone göra dem odugliga.

Eld i mjölk
till främman
de

De hade stål i vatten på tjärnorna också för att inte grädden skulle bli förgjord, så att de inte fick något smör.

Stål i vet-
ten på tjär-
norna

När de bar ut lik, så kastade de ett eldkol efter ut igenom dörren.

Eldkol
efter lik

De tordes inte kasta bort hår, som de klippte av sej och inte heller naglar som de hade klippt, för då var de rädda att någon trollkunnig skulle få tag i det, och då stod det i dens makt att förtrolla dem.

224

Hår och nag-
lar får ej
bortkastas

De sade ett ordspråk också, som sa' att:

"Söndagsskurna naglar och sälkammat hår
ruttnar inte på kyrkegår'."

Söndagsklipp
ta naglar

Så de tordes aldrig klippa naglarna på söndagarne. Sälkammat hår det betyder väl att en del som ville vara fina, hade sälfett i håret.

Det fanns vissa träd som de kunde sätta bort sjukdomer i. Tandvärk och bölder var det som de mest sette bort.

Tandvärk
och bölder
bortsätts

Tomtegubbar var det många som påstod att de hade sett. I

ACC. N:R M. 1738

10 Dubblett

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

224 _____

Röremyren påstod de att det fanns så länge de hade den gamla stugan kvar men, sen de fick den nya så blev de borta. Tomte-gubbarna var bra att ha så länge man var snäll emot dem, men var men inte det, så blev de besvärliga. Det var på ett ställe vid Rök i Lillerud, där de fick lov att flytta för tomtegubbarnas skull. De såg dem aldrig, men de hörde dem. De förde ett förfärligt väsen och flyttade på allt möjligt inne i rummen.

Tomtar

225

När trollen fick veta namnet på folk så fick de makt över dem. Olle i Finnre (Finnerud, gård vid Finnsjön i Långserud) och hans gumma hade vart i Fjäll. När de gick hem så ropade hon hans namn, och då blev han förvillad och gav sej åt skogen, och när han blev rätt igen så stod han på en dynhög i Glava socken.

Skogsrå får makt då hon får veta namnet

Men det var en annan gubbe, han var mer försiktig han. Han var i skogen och brände tjära och så kom skogsråa och ville veta vad han hette. Han sa att han hette Ja Själ (jag själv) och så kasta- de han en het tjärskops på henne. Då sprang hon till skogen och skrek: "Ja Själ har bränt mej, Ja Själ har bränt mej." Då skrattade de andra åt henne och skrek:

Skogsrådet och "Jag sjöl"

"Har du själ gjort 'et
får du själ bote 't."

När man skall bota vårtor, kan man göra på följande sätt: Man tar lika många ärter, som man har vårtor och kastar dom i en källa. Sedan går man därifrån utan att se sej tillbaka. När ärterna

Bot mot vårtor

Värmland.

Näs o. Gillbergs heder
1925

Uppt. C. Lindström

ber. Vilka häck

född 1865. ACC. NR M. 1738

ha ruttnat, så kan man stryke bort vårtorna med handen.

Jag har sett "varn" (varsel) en gång. Det var en tid när vi bodde i Röremyren. Jag var ensam hemma, och då fick jag se ett morbror min, som bodde i Elovby, kom och körde förbi en bit och vattnade hästen i källan. När jag gick ut och skulle ta emot honom såg jag ingenting alls. Om en stund fick jag se honom igen. Då kom han från samma håll som förut och var likadant klädd och han körde förbi och vattnade hästen också. Men då tordes jag inte gå ut och ta emot honom, för jag var rädd, att han skulle bli borta igen. Men den gången var det verklighet.

De sjöng mycket visor i min barndom. Många gamla visor, men de sjöng nya också. Det var en som handlade om tre barn som hade drunknat i Nordmarken, och den hade en nordmaling skrivit. Den hade sjutton verser och gick på en sorglig melodi. Men jag minns inte hur den lydde.

Men jag minns några verser av en visa som de sjöng om en riddare och hans fru. Hon dog, och sedan blev hennes barn värdade, och då fick hon ingen ro, utan måste gå igen.

"Den fromma fru Signe på dödsbädden låg
dess avsked herr Esbjörn så smärtsamt sårar."

Så började visan, men sen minns jag inte mer än två verser

"Jag lämnade efter mig bulstrarna blå,
dem ligge de otäcka tjänstpigor på."

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-

226 ARKIV

Varsel

Visor

Visa i
skilling-
trycks stil?

227

Ballad om
fru Signe

Jag efter mig lämnade bulstrarna blå
men mina små barn de få ligga på strå."

Anm. Fru Emma Karlsson, Mossen, Ny, vilken jag meddelat ovanstående verser, erinrade sig också ha hört visan i sin barndom och meddelade mig ytterligare en vers till densamma. Då fru Signe uppenbarade sig för de efterlevande, sade hon bl. a.

"Och viljen i bli snälla mot mina små barn
så skall jag er tillrede i himlen en sal."

Se även sid. 72.

Min far, folkskolläraren David Lindskog, född i Iångserud 1877, hörde på 1880-talet en visa, varav han erinrar sig några verser, som här nedan meddelas. Visans innehåll var i korta drag följande: Ett kärleksförhållande uppstår mellan den yngste av grevarna och jungfrun, men hon sviker honom, varpå han sörjer sig till döds. Härpå syftar den sista versen i visan, som också är den sista av de här antecknade.

" Greven begick självmord, troligen genom att tömma giftbägaren, ty jag vill minnas att det stod i visan något om att han tog i glas, som bragte honom döden", skriver min far.

En jungfru stiger upp på högan berg:l:
Skådar ner i djupan dal
Där fick hon se ett gungande skepp:l:

Ballad om
fru Signe

Folkvisa

Melodi
sid. 243

Som fullt av grevar var
Den förste, yngste greven :l:
han uppå skeppet var
Han ville med jungfrun trolova sig :l:
Så unger som han var (-----)
Så går han in i sin kammar :l:
Sluter dörren efter sig (-----)
Och hör nu flickor alla :l:
hur sorgeligt det är
att tala med falskt hjärta :l:
och ha en annan kär.

Av min farbror, Handlanden J. Lindskog i Lillingsfors,
Långserud, har jag fått följande berättelse om ett sjörå.

Det var en gubbe, som drog not i Ysjön (Sjö i Långseruds
skogsmark, på generalstabens karta benämnd Öjesjön.) Han fick
sjöråa i noten flera gånger men hon "gick ut" varje gång, när
han fick noten helt nära land. Hon såg ut som en vanlig stock
men han förstod, att det var "sjöråa" utav det att det aldrig
blev något hål, där hon gick igenom noten.

På Knipmon trodde de i min barndom att "skogråa" höll
till, för att det var så villsemt där. Jag gick själv vilse där
många gånger, men det är ju mycket lätt gjort på en tallmo, där
man knappast har något alls att orientera sig med, när det är
mörkt eller mulet.

10 Dubblett

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
228 ARKIV

Folkvisa

Se vidare
sid.251

229

Av skomakaren Alfred Kilström från Långserud hörde min far för åtskilliga år sedan en saga om Gammel-Hans och Skräddaren. Min far minns endast huvuddragen av sagan, som här meddelas efter hans berättelse. Tyvärr har jag inte lyckats träffa Kilström, som utan tvivel skulle kunna berätta sagan i fylligare form. Här har den blott karaktären av ett referat med reservation för smärre minnesfel:

Gammel-Hans och Skräddaren.

Det var en gång en skräddare, som ville slå vad med Gammel-Hans om, att han skulle kunna sy fortare än denne. Gammel-Hans gick in på vadet och så gjorde de sig i ordning till att sy. Skräddaren tog en vanlig kort tråd, men Gammel-Hans tog en förfärligt lång tråd, för att han inte skulle behöva spela tid på att träda i nålen. Men han gjorde tråden alldeles för lång, så att han måste fara upp igenom skorstenen för varje stygn, han tog. På det viset blev han mer och mer efter.

Så kom det en och gick förbi skräddarens stuga en gång just då Gammel-Hans kom farande upp ur skorstenen med nål och tråd. I detsamma blev det en lycka på tråden, som Gammel-Hans trasslade in sig i och då tog den främmande och drog till så att Gammel-Hans blev sittande fast. Sedan gick han in och talade om för skräddaren att det hade blivit en "rul" (fnurra) på tråden för

Gammel-Hans. Och då hade han ohjälpligt förlorat vadet.

I en artikel i tidningen "Västra Värmland" i dec. 1925, där en lantbrukare Nilsson, från Essbjörbyn i Långserud, under signaturen Esbjörn skildrar sin morfar från Högmon i samma by. Efter sin egendom hade han fått namnet "Mogubben". Artikelns författare är nu själv en sextio års man. Några partier av intresse för folkminnesforskare bifogas här.

Nils var bondson från en grannby, H. Någon förmögenhet synes han ej ha medfört från hemmet. Men den självsäkra tryggheten, iakttagelse och omdömesförmågan, kraften och den okuvliga viljan - det var hans rikeedom. Det var arvet från generationer. Sådana ha de män varit, som före oss brutit bygd. De vida ägorna, stenrösen, de kraftiga byggnaderna vittna därom. Det fordrades stål i såväl vilja som arm, att med den tidens verktyg utföra sådana arbeten. Se t.ex. på dessa halvmeterbreda furu- och granplankor! Har du försökt sätta dig in i huru sådana åstadkommas?

En kraftig ställning uppfördes, tillräckligt hög för att en man skulle kunna stå under den. Ut på ställningen forslades så den väldiga stocken, en man ställde sig ovanpå och en inun-

der och så drogo de det breda sågbladet upp och ner.

Grov timmerskog täckte då dessa marker - det blev byggnadstimmer, det blev plank och bräder, för eget behov och till avsalu.

"Sågverket" arbetade, mark köptes och hus uppfördes: söner och mågar skulle ha en duktig bebyggd hemmansdel vardera.

På utskogen höggs, kolades och sågades. Kolen kördes till Borgvik eller Svaneholm, plank och bräder till Åmål.

I skogen, där man om vintrarna vistades långa tider i sträck, byggde man sig kojor.

I en sådan koja långt väster på skogen hade "Mogubben" förfärdigat sig en "säng" av legendomligt slag.

Av en grov, kluven stock, en s.k. "klöfta", hade han yxat till en slags ho, tillformad efter kroppen. Där sov han gott, medan törebrasan flemmade natten lång i den primitiva, av gråstenshällar murede eldstaden.

I min ägo finnes ett fragment av protokollet från auktionen efter Nils. I sin helhet torde det ha varit ett värdefullt kulturdokument. Kanske en provbit, intresserar: 232

1 ko, Bruna, 14 riksd., 35 sk., 1 d:o, Fromsa, 15 r., 3 sk., 1 d:o, Blomstra, 14 r., 5 sk., 1 d:o, Lillros, 15 r.,

1 sk., 1 lten tjur, 7 r., 1 lägersugga, 10 r., 1 sk., 2 kalvskinn, Backe, Jan Erson, 26 sk., 2 d:o, d:o, Erik Erson, 32 sk.

Fåren - 27 st. - betingade från högst 2 riksd. 10 skill. ner till 1 riksd. 4 skill.

Ett smidestäd betalas däremot med 14 riksd. 12 skill. - bälgen synes ha varit skral: gick för 1 riksd. 27 sk.

Bland dyrbarheterna var däremot ett sågblad - tydligen det här förut omnämnda - och betaltes med 12 riksdaler.

En historia, som synes mig mest betecknande och som ställer Nils Andersson på gränsen mellan tvenne kulturskeden, är den som skildrar hur gubben jagade bort tomtarna. Fastän med språklig bearbetning skall jag här återge så, som jag hörde den av min far:

Gubben hade av någon anledning blivit missbelåten med tomtagubbarna, med vilka husfolket förut kommit gott överens. Och han beslöt sig för att jaga bort dem. Att detta gick för sig med buller och oväsen efter mörkrets inbrott visste han ju.

En kväll på förvintern dröjde han sålunda kvar på ved - 232 backen, högg och dundrade; slängde så in törestubbarna, som lågo i en hög utanför, övertäckta med granris. Vräkte så omkull ämneveden, som stod rest mot väggen. Att de stackars små rödluvade gubbarne bekymrade ryckte honom i rocken, brydde han sig inte om.

Han bar däremot in en hel hop med björkklöftor och lade vid huggstubben inne på det stora stugegolvet, brynade yxan och började "tälja opp" av de vresiga klumparna. Törebrasan sjöng och lyste över stugan; de feta stubbarna nerifrån "rörn" voro ett präktigt bränsle! De avtäljda stickorna ökade på elden, och kvinnorna fingo dra sig allt längre bort från spisen med spinnrockarna o. ullkardorna. Gubben högg, de minsta barnen blevo trötta och skreko, kvinnfolken småträtte, men han gav sig inte.

Fram på ottan, då en av kvinnorna gått åt fähuset, kom hon förskräckt intrusande:

"Nu har du för du dundret i natt; alla kreaturen stå döda på fähusgolvet!"

"Stå'de" sa gubben, tog yxan i näven och gick ned till ladugården.

Ett kraftigt slag med yxhammaren i väggen över dörren, drar ur slån och lyser före sig med törelågan. Bundna i sina båsligga korna idisslande och välbehållna. - Men tomterna funno för gott att ge sig iväg! Till "grabacken", en ladugård längre norr i byn flyttade de och man hade hört dem klaga och jämra sig över att nödgas lämna sitt hem. -

Lantbrukaren Karl Johansson i Elaushbyn, Långserud är omkring åttio år gammal. Han är född på samma egendom som han ännu bebor. Han är kry och rask, men han har sedan några år

ACC. NR M. 1738LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
233ARKIV

tillbaka överlämnat skötseln av sin stora egendom och sina affärer till sönerna. Liksom de övriga gårdarna i skogsmarken är hans gård "Nystuga" en typisk skogsegendom, på vilken man egentligen betraktar jordbruket som ett nödvändigt ont, men inte dessmindre fasthåller vid gamla brukningsmetoder, som göra skötseln av den stembundna jorden ännu mer dyrbar och tidsödande, än vad den eljest skulle vara.

Vi börje med Karl Johanssons berättelse om en, som hade varit på dopöl i Fjäll, och när de skulle gå hem på natten han och gumman hans, så kom hon litet bort ifrån honom, och därför ropade hon på honom. Det hörde "skogsrå" och när hon fick veta namnet på honom så fick hon makt över honom, så att han följde efter henne hela natten. Han kom på det viset ända upp till Buda- len i Glava skogsmarker. Där stod han på dynghögen på morgonen, när gumman på stället kom ut. Hon trodde att det var hennes egen gubbe, som stod där, för han hade gått ut förut, men hon begrep inte varför han hade gått dit och ställt sig. "Men varför står du där Olle," skrek hon, för han hette Olle gubben hennes också. När då Olle i Finnre hörde sitt eget namn igen, så vaknade han upp ur förtrollningen, men då trodde han att han var hemma. Han hade trott att det var gumman sin han hade följt efter, men han hade inte märkt, att han hade gått hela natten.

Förvillad
av skogsrå
som fått ve-
rta namnet

234

Förr i världen var det mycket björn och varg här i skogs-
marken. Varg fanns det gott om i min ungdom, men björnarna var
allt urartade förut. Det var väl en hundra år sen den sista blev
skjuten. Då som nu var det vanligt här, att de hade hästarna på
skogen på försommaren, när de inte har användning för dem. Då får
de sköta sig själva och ibland äro de ganska förvildade, när man
skall ha dem.

Emellertid så har de talat om att det gick en märr med
ett föl på bet oppe i Kniphöjdssidan. Då kom det en björn åt dem.
Märren hon vände bakändan till för att slå, men hon begrep att hon
inte ensam kunde freda fölet, utan hon började skrika. Det gick
en häst på bet här i Nystugehaget och när han hörde det, så kasta-
de han upp huvudet och hoppade över gårdesgården och gav sej i väg
i fullt gallopp åt det hållet som han hade hört skriket. Det var
flera hästar som hade hört det och allesammen gav sej i väg dit i
fullt sken. Där ställde de sej med huvudena ihop runt omkring
fölet, och när de stod så, så fredade de både fölet och sej själva.

Det var en pojke ifrån Lönnskog som var ute i skogen
nära stugan och hade en liten yxa med sej. Mor hans tyckte att
han blev länge så hon gick ut och skulle se, vad han hade för sej.
Då fick hon se, att han stod framför en björn och hyttade åt den
med yxan. Björnen stod alldeles stilla men han stod så nära pojken
så att det rann frädga ur munnen på honom ner i pojkens träskor.

234

Om björnar
och
hästar

235

Om en björn
och
ett barn

När de hade tandvärk så kunde de läsa bort värken. Det gjorde de allt så sent som på min tid, men det hjälpte aldrig ett dugg. Men jag minns inte vad det var de läste.

Nog var det långt och mycket de läste men det var väl inte värre konstigt med det än med gumman som kalven hade blivit sjuk för. Då kom det en dit och sa att han skulle kunna göra honom frisk igen, om han fick bra betalt. Det fick han och då skrev han något på en lapp och den lade han i en påse och påsen knöt han om halsen på kalven. Kalven blev bra och gumman lade ut påsen sen till andra som hade sjukt i ladugården. Till sist kom prästen och fick se påsen och han öppnade den och tittade på lappen. Och på den stod det.

"Kalven han ä vit å rö
vill han inte leve får han dö."

Anm. En version av ovanstående anföres redan av Fernow. (Förut anført arbete sid. 159.) Högst intressanta äro ett par läsningar mot får, som också anföras där. Då arbetet numera icke kan erhållas i bokhandeln, torde det ej vara ur vägen att här antecknas dessa formler:

" Vår Herre Jesus rider över hede, där möter han den lede. Vart skall du hän? sade vår Herre Jesus. Jag skall åt kött och suga blod. Hej, jag förmänar dig. Du skall ur ben och i kött, ur kött och i skinn, ur skinn och ända åt Helvetets

ACC. N:R M. 1738

pina, genom tre namn, Guds Fäderns, Sonens och Den Helige Andes.

" Vår Herre Jesus rider in på en kyrkogård,
där dövdde han både värk och sår:
Jesus somnade,
värken domnade,
Jesus vaknade,
värken saktade,
genom tre namn etc."

Både dessa läsningar har Fernow själv funnit i Gunnarskogs socken, Jösse härad, skrivna av en, " som långväga var ombedd att hjälpa, men ej kunnat komma i egen person." A.A. sid. 159. Jfr. det läsningefragment som efter Mina Johansson upptecknats ovan sid. 211.

De kunde så bort tandvärk också. Då fick de runt omkring en jordfast sten och sådde salt.

Det fanns " böldgranar" här och där och dem tordes ingen gå nära intill. Det fanns en här invid men den har jag tagit bort. När de fick bölder så borrhade de hål i stammen på granen, och så klämde de yaret ur bölden och strök av det inni hålet, och sedan pluggade de igen det.

I Kettilsbyn (by i södra delen av Långserud, nära

Ormbiblett

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-

237 ARKIV

Att döva
värk

Så bort
tandvärk
238

Hål i ladu-
gårdströskel
med inlagd
glasflaska

gränsen till Svenskog) på ett ställe här de ett hål borrarat i tröskeln till föxet (ledugården). Det är en tapp i hålet, men inne i det ligger det en glasflaska. Men vad den skall vara till vet jag inte. X

På peregrinusdagen, skulle de köra bort vargarna så att de skulle kunna släppa ut korna sedan. Då tänkte de upp eldar på alla höga berg. Det finns ett berg uppe i Glava socken, som heter Peregrinusberget, och det har väl fått sitt namn av att de brukade elda där. Att elda på peregrinusdagen var jag också med om i min ungdom. X

Peregrinus

För en hundra år sedan fanns det inte alls någon körväg hit upp till skogsmarken, utan då måste de rida, och klöva om de skulle frakta något. Märkena efter den ridvägen syns förresten än i dag. När någon var död, så bar de likena ända fram till kyrkan, och då turades de om, så att det blev ett nytt bärelag för varje by som de gick förbi. Så om någon var dödi Råtake (längst upp mot Glavagränsen belägna byn) så bar Råtakelaget därifrån och till Lofterud, och sedan tog "loftrane" vid och bar till "Skogane" (Lönnskog) och så höll de på så att det blev nya i Stenbyn, Elovshbyn, Botten, Bjärsbyn och Bräcke. Bräckelaget bar ifrån Bräcke fram till kyrkan, fastän det var körväg den biten. Det var besvärligt, men de bar så att det knakade i bårarna.

239

Skiss:utvisande de ungefärliga terrängförhållandena å den gamla klöfjevägen Råteka-Bräcka. På samma gång visas de olika likbärrarlagens olika sträckor.

Se originalet si. 239.

På de följande sidorna följa musikuppteckningar till en del av de förut upptecknade vistexterna. Min far, folkskolläraren David Lindskog i Södra Ny, har hjälpt mig att uppteckna dem.

Texten till melodien no 1. återfinnes å sid. 111-116. Till no 2 å sid. 111.

Om melodien n:o 4 (Evällen stundar och solen går neder) meddelar Alfred Larsson, efter vilken melodien upptecknats, en tradition att visan med dess melodi härstammar från Lurö kloster (kartan sid. 13 ungefär vid första n i Vänern) där den av munkarna använts som aftonsång. Av Lurö kloster finnas numera endast några grundmurar kvar.

Melodi No 1. Text sid 111 - 116. Text och melodi upptecknade efter Lars Gust. Jansson, Humledalen.	241
Melodi n:o 2. Texten återfinnes å sid. 111. Melodien upptecknad efter Alfred Larsson, Humledalen. Texten efter hans far Lars Gust. Jansson.	242
Melodi no 3. Texten återfinnes å sidan 228. Såväl ord som melodi upptecknade av Folkskolläraren D. Lindskog.	243
Melodi N:o 4. Upptecknad efter Alfred Larsson av Folk- skolläraren D. Lindskog. Se sid. 240.	244
Kvällen stunder och solen går neder. Våret nöje det slutas för i dag. Aldrig finns det då för mig eller eder någon lycilig och sällare dag.	
Melodi N:o 5. Munsior fram, munsior fram, tager fram sin penning- Upptecknad ef- tung och gir en hurtig speleman, som spelar hela ter Alfred Lars- natten. son av Folk- skolläraren D. Lindskog. Tack å tack skall munsieur ha för sina redliga skänker, han ska få den han vill ha, och den han mest uppå tänker.	245

ACC. NR M. ....1738....

Register över sagesmän.

Andersson, Johan	191 - 203
Andersson, David	54 - 55
Andersson, Gustav, Källås	86 - 95
Andersson, Gustav, Kvarntorp	56
Andersson, Ivar	39
Andersson, Lars	14 - 23, 145, 155
Bylund, Olle Petter	77 - 85
Bylund, Johanne	154
Bäck, Hilda	221 -227
Carlsson, se Karlsson	
Eriksson, J.G.	49
Jansson, Edv	130
Johansson, August	35 -36
Johansson, Eva	36- 39
Johansson, Mina	224-221
Johansson, Karl	233 -239
Jonsson, Gustav	98 -118
Karlsson, Axel	178
Karlsson, Emma	72 -76, 179, 227

Doublett

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

247

ACC. NR M. ....1738....

Larsson, Alfred	240 - 245, 132 - 133
Lindskog, D.	228, 230, 240 - 245
Lindskog, J.	229
Lindskog, G.	148 - 149
Löv, Kristina	30 - 35
Norstedt, O.	179
Olsson, Emil	61 - 67
Olsson, Lars Gustav	47 - 49
Olsson, Hedvig	40 - 44
Olsson, Gunnar	44 - 47
Persson, Lars	57 - 60
Schyman, Ivan	119 - 129
Uddman, Anna	50 - 54
m. fl.	

Register över illustrationer.

Skiss över fornlämningar i Södra Ny	4
Vänens - slup	5
Väderkvernskonstruktion	7
Väderkvern i Södra Ny	8
Detalj av stolpbod	9
D:o d:o	10

Dubblätt
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
247 ARKIV

248

ACC. N:R M. 1738

Stolpbod vid Damhult	11
Manbyggnad vid Damhult	11
Plan över Mellgården-Hällbostad	12
Karta över Näs och Gillbergs härad	13
Brännvinsflaska av trä	18
Julbock från Botilsäter	82
Julbox och juloxe från Botilsäter	88
"Noaks ark"	93
Plan över stuga och ladugård i Humledalen	95
Exteriör av stuga i Humledalen	97
Kopia av firtavla	131
Taklagskrans, majstång och toppkrans	139
Julkärv på gren	140
Schematisk bild av skvattkvern	153
Stolpbod i Bro socken	180
Julgran å Bro kyrkogård	180
Badstuga från Långserud	183
Nysäters marknadsplats	185
Karta över Gillbergs härad	187
Landskapsbilder från Gillbergs härad	188
Landskapsbild med havreskylar, Gillbergs härad	189
Schematisk bild av olika skylar	190

Drabblett
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

248

249

ACC. N:R M. 1738

Manusbibliotek

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Ehuru renskrivningen av denna samling tog sin början redan i oktober förra året, har jag inte förrän nu hunnit till arkivet överlämna densamma. Oraken är att tentamensstudier under månaderna nov. - mars helt ha hindrat mig från att fortsätta det påbörjade arbetet.

250

Lund den 30 April 1926.

Olle Lindskog.

Av vissa skäl har jag måst inskriva folkvisan sid. 228 senare än det övriga. Därvid har jag beräknat för knapp plats, så att utelämnningar o.d. ej kunnat markeras riktigt. Därför införes visan på nytt här nedan.

251

En jungfru stiger upp på högan berg :l:
skådar ner i djupan dal.
Där fick hon se ett gungande skepp :l:
som fullt av grevar var.
Den förste yngste greven :l:
som uppå skeppet var,
han ville med jungfrun förlova sig :l:
så unger som han var.

ACC. N:R M. 1738LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Dödsfall, seöer	216
Dödsvarsel, genom djur	149
Eggjärn i dricksvatten åt kor	223
Eld, får ej slockna	147
Eld, i mjölk till främmande	223
Eldkol efter lik	223
Finngubbe som trollar	178
"Finsk badstu"	184
Fiske	156
Förgörning	211
Förning	158, 208
Gamle-Hans och skräddaren	230
Granar på gravar under julen	151
Granriskors	150
Gravens riktning och likets läge	149
Göransson, prost, binder pesten	210
Hammaröborna	203
Handkvernar	153
Herre i huset	148
Hicke	146
Hobolssläkten, sägner	219

ACC. N:R M. 1738

Hudar	155
Hår och naglar får ej bortkastas	223
Häst dör efter prästens förbannelse	202
Hästsko över stalldörr	223
Hästslakt	155
Ja, Sjal och skogsrået	212
Jordfästning	151
Jordfästning och kyrkobesök	159
Julbord	184
Juldagen sova	206
Julhöger	206
Julseder	205
Jägare och troll, sägner	217
Jätte flyttar	214
Jätte kastar sten mot kyrka	213
Kalas, inbjudning	158
Kappkörning från julottan	206
Klockesten	213
Kor, kyrktagas	211
Kors, mot trolldom	206
Kvarnvisa	154
Kyrka flyttas, ena klockan sjunker i sjön	214

Jordboken

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

ACC. N:R M. ....1738....

Pengar i badvattnet	147
Penninggåvor	208
Peregrinus	239
Postilla, som ej kan brinna	216
Prosten Göransson binder pesten	210
Rodnad	146
Rönn, stål och tjärkors i ladugården	222
Rönn, trotsar trolldom	222
Skogsrå	204
Sjukdom sättes bort	210
Sjökorten, tillkomst	216
Sjöormar	157
Skojarkäring nekas kött och förgör ko	179
Skojarliv på Nysäters marknad	191
Skogsrå, mekt då hon får veta namnet	225
Skogsrådet och "Ja Sjal"	225
Skogsrådet får veta namnet, förvillar	233
Skvattkvarnar	153
Skörd, "taga haren"	154
Slaktavfallet brännes	156
Småfåglar	149
Stark kvinna, ("Häst-Krestin")	192

10
Druck
bibliothek

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

ACC. N:R M. 1738

Stark man	193
St Olofs källa	183
Stål i badvattnet	147, 221
Stål i botten på kärnorna	223
Stål i ladugård	222
Stål i ladugårdströskel	238
Stöpning	217
Svingalla	155
Svinläder	155
Såkeke	206
Sädesbärgning	189
Sälls-kaps-och danslekar	161 -177
Söndagsbarn se varsel	222
Tackjärns-körning	195
Tandvård så bort	237
Tidningsurklipp	231
Tjärs-kors i ladugård	222
Tomtar	224
Troll, sakna makt om de ej veta namnet	212
Trolldom biter ej på förstfödda	222
Trolldoms-konsten är ärftlig	222

JDraabiblerat

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

ACC. N:R M. 1738

Trollen, varför de försvinna	213
Trollpackor, vid påsk	217
Träd på självspillings grav	152
Träd, där värk sättes bort	210
Ugglan	149
Varsel	226
Visor	226 -230
Väderleksmärken	146
Vårtor, bot för	225
Värk bortsättes	224
Ödekyrka	216
Öknamn	203

Drablotter

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV